

శ్రీ రఘు

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతాంతర్గత

విదురనీతి

సతిప్రణామము

చెన్నపురి :

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ పారిచే

ప్రకటితము.

1948.

All Rights Reserved]

[వెల రూ. 0—6—0

పసుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారి
వ్యాఖ్యానముతో చిన్ననైజున మేలుకాగిత
ములమీఁద ముద్రితము ...

మూన్నాళ్లముచ్చట, వే||ప్రభాకరశాస్త్రి ...
మార్కండేయపురాణము ...

మొట్టరామాయణము ...

యయాతిచరిత్ర, పొన్నిగంటి తెలగనార్య ...

భక్తిరసశతకసంపుటము I. 20 శతకములు ...

„ II „ ...

„ III „ ...

సీతీశతకసంపుటము I „ ...

యయాతిచరిత్ర, ఆంజి వ్యాసమూర్తి ...

రత్నపరీక్ష, సాంధ్రతాత్పర్యము ...

రంగరాయచరిత్రము ...

రాజశేఖరవిలాసము ...

రాజయోగసాగము, ద్విపద ...

రామరాజీయము ...

రామాభ్యుదయము ...

రుక్మిణీల్యాణము, సటీక ...

రుక్మిణీసరిణయము, శుద్ధప్రతి ...

రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము ...

లంకావిజయము (రావణదహ్నియము) సటీక ...

పసుచరిత్ర విమర్శనము ...

పసిష్టజనశసంవాదము ...

వాసిష్ఠరామాయణము, ద్విపద ...

విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిని ...

శ్రీ రఃస్ట

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతాంతర్గత

విదురనీతి

సటిప్పణము

చెన్నపురి :

హవిళ్ల రామస్వామికాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1948.

All Rights Reserved]

[వెల రూ. 0—6—0

PRINTED BY
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the Vavilla Press
MADRAS

శ్రీ రస్తు.

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము

ఉద్యోగపర్వము, ద్వితీయాశ్వాసము

శ. శ్రీవిస్తారకరణః

నావేశోదార శశ్వదమలాకాకా

భావవికారవిదూర శు

భావహనామప్రకార హరిహరనాథా.

1

పంజయ్యుడు ధర్మజానిసంధిపల్కులను భృతరాష్ట్రనకుఁ బెల్పుట.

ప. దేవా వై శంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లు
నియె. నిర్విధంబున వీడ్కొని సూతనందనుండు
పవనజవనంబులగునరదంబుతురంగంబులందఱిమి
ప్రాద్దు గ్రుంతునంతకుం గరిపురిసొచ్చి నగరికరిగి
యంతగిపురంబున నున్నభృతరాష్ట్రనకుం దన
రాక యెఱింగించి పుచ్చి యతనిం గాంచి యడు
గులకెఱుగిన నమ్మహీవరుండును నత్యాదరంబున
నెత్తి సమీపంబున నునిచినం గొల్గించి యుండి
చేతులు మోడ్చి యిట్లనియె.

2

ఉ. దేవర పంపగా జని యుధిష్ఠిరునిం గని వచ్చి
నాడ నా భూవిభుఁ డప్ర మేయగుణపూజ్యుఁడు
మీకు నమస్కరించె సంభావన నేసె నా కిచట
బంధుల నెల్లఁ దలంచె మీసుఖ, శ్రీవిభవంబు
లుక సుతులనేమము నన్నడిగెం బ్రసన్నుడైతి

తే. అనుఁడు ధృతరాష్ట్రుఁ డిట్లను నయ్యజాత
శత్రునకు నేమమే యనుజన్తు లెల్ల
సుఖులె బంధులు భృత్యులు సఖులు మంత్రి
వరులు సంప్రీతిమెయి నున్న వారె యచట. 4

వ. అనిన సంజయుం డిట్లనియె. 5

క. వా రెల్లను భవదీయ
స్థారబలము గారణముగ సౌఖ్యంబున ను
న్నార మని పలుకుదురు నిజ
మారయఁగా నట్ల కాదె యది జననాథా. 6

క. ధర్మజానకు భోగంబులు
ధర్మవున ట్లింపు గావు ధర్మంబులలో
నిర్మలబుద్ధి నహింసకుఁ
గూర్చి గడుం గలఁ డతండు కురువంశనిధి. 7

ఉ. మానుషశక్తి యెల్లఁడు సమంచితదై వమయూఁ
దియుండు నీ, వైన యతండు పుణ్యమును బాప
మును నీ. మానుషశంభ కాని

యొకచోప్పుదలంపవు కర్ణ సౌబలా, ధీనము గావ్య
నిశ్చయము దెల్లము నీమత మొప్పదేమియున్. 8

ఆ. ఆలుబిడ్డ లేనియట్టి త్రిమరి యగు
కొయ్య గాక కుదుటఁ గూడు వెట్టి
కుడూచువార లిట్టి క్రొవ్విడంబులు సేయఁ
జొచ్చు టిచ్చగించి చూతురయ్య. 9

చ. కొడుకులఁ గానరే నృపు లకుంఠితజేజుల
నెందు నిష్ఠేయిం, జెడు తెరు వైనచోఁ దగవు
నెప్పక యొప్పురికించి చూతురే, పుడమిజనంబు
లెల్ల నినుఁ బ్రువ్వఁగఁ దిట్టఁగ వించు నున్కి
నొచ్చెడుమది యెప్పుడుం జెవులు చీములు గట్టె
డుఁ గౌరవేశ్వరా. 10

చ. చలమున దుస్సనేనుఁడును సౌబలుఁడున్ మిముఁ
బట్టి యార్ప బొ, మ్మలక్రియ నాడు చుండు
దురు మానక నీవు సుయోధనుండుఁ దా, రలసి
యొకప్పు పాండుసుతు లాగ్రహవృత్తికిఁ జొచ్చి
రేని నీ, చలము బలంబునుం గులముఁ జక్కుగఁ
జేయరె యొక్కవ్రేల్చి డిన్. 11

క. వినుము యుధిష్ఠిరునై రణ
మునవారలు వెఱపుగా సమర్థింతురు డీ
కొనఁగం దగరే కొండం
గని యోటమి వెట్టినట్లు కౌరవనాథా. 12

క. అనుజాలకు నడ్డపడి యే
మిని జేయంగ నీమి జూచి మెచ్చితిగా కీ
వును సాదు రేగెనేని
న్విను తలపొలమునన కాని నిలువదు సుమ్మి. 13

చ. ¹అనయము వృట్టెజూదమునయప్పుడ యెంతయుఁ
జిచ్చు వెట్టికా, ల్పినయది నీయుపేక్షయ వశీకృత
చిత్తుడు ధర్మసూతి మెత్తనిపులి యెల్లవారలు
నధర్మము నీపయిఁ బెట్టునంతకు, న్విసండును
గానఁడుం బిదప నీకును నాకు మరల్పవచ్చునే. 14

చ. అనయము నొచ్చుచున్న యవి యంగములెల్లను
వేగ వచ్చుట, స్థనము వశంబు గాదు జననా
యక ప్రాధును బోయె నిప్పుడే, బసివిని రేపు
పుత్తులును బంధులు నాపులు నీవు నేర్పడక,
విన మనకార్య మంతయు సవిస్తరతం దగ విన్న
వించెదన్. 15

ఆ. అనిన నట్ల కాక యని సంజయుని వీడు
కొలిపి కొంతప్రాధు కురువిభుండు
కార్యచింత మునిగి కంచుకి నొక్కరుఁ
బిలిచి వేగ విదురుఁ బిలుపు మనియె. 16

వ. వాడును సత్వరంబుగాఁ జని యతనిం దోడైచ్చి

కాన్పించిన నమ్మహీవరుం డత్యాదరంబున విదు
రుం దనయొద్ద నునిచికొని యతని కి ట్లనియె. 17

ఆ. పాండురాజసుతులపాలికః జని యిప్పు
సంజయుండు వచ్చి సమ్మఖమున
నన్నుఁ జాల దూఱి నాకు రే పచ్చటి
పనులు నెప్పువాడ ననుచుఁ జనియె. 18

క. అప్పటనుండియు నెవ్వగ
గప్పికొనినఁ జిత్తవృత్తి గలఁగెడు మేనుక
నిప్పులఁ బొరలినయ ట్లయి
చొప్పుడ దించుకయు నిద్ర శుద్ధవిచారా. 19

వ. అనిన విదురుం డి ట్లనియె. 20

క. బలవంతుఁడు పై నెత్తిన
బలహీనుఁడు ధనము గోలుపడినయతఁడు మ్ర
చ్చిల వేచువాఁడుఁ గామా
శులచిత్తుఁడు నిద్ర లేక కుందుడు రథిసా. 21

క. ఇక్కొటగాములలోపల
నొక్కటి నీచి త్తవృత్తి నొందెనొ యెరు సా
మైక్కటి గుడువఁ దలంచితొ
నిక్కము గత మేమి నెపుమ నిద్ర నెడుటకున్.

తే. అనిన ధృతరాష్ట్రుం డి ట్లను నతనితోడ
ధర్మసుతుమాటచొ పెప్పిధంబొ యెలుగ

కుసికి జేసి చింతిల్లితి నోపు దీవు

దెలియఁ జెప్పి నాయలమట మలుగఁ జేయ. 23

చ. అనవుడు ని ట్లనుక విదురుఁ డక్కట ధర్మసు
తుండు బాంధవుం,దును జెలికాఁడునుం దగు
భటుండును బ్రెగ్గడయుక గురుండుఁ గాఁ,డె
నృపవరేణ్య నీకుఁ బ్రకటికృతసత్యుండు కాంత
మూర్త్యున,ద్వినయవివేకశీలముల విశ్రుతుఁడాతఁ
డు గీడుఁబల్కునే. 24

ఆ సీవుఁ గొడుకు వారి నెఱిలేక పఱిచితి

రచియ చాలు నుచిత మైనపాలు

పంచి యిండు విల్లిపట్టిసయీలువు

నేసి యున్న నేల చెల్ల నేర్పు. 25

వ. మీరు శకునికల్గ దుశ్శాసనులమీఁద రాజ్యభా
రంబు వెట్టికొని యుండుదు రిది దువిముట్టనేర
దెట్లం శేని 26

క. తముఁ వారెఱుఁగుట వేగప

డమి చాలిమి విడుపు గలుగుటయు లేనిప్రభు

త్వము గలదె వారియం దీ

సుమాసుషము లొకఁడుఁ బట్టి చూడం గలఁడే.

వ. యుధిష్ఠిరుండు నీవు నిక్కమ తండ్రి వని తగవు
నన్ని చాల పైరించి యున్నవాఁ డది నీవ
యెఱుంగు దనిన విని భృతరాష్ట్రం ది ట్లనియె.

- తే. సంజయునిచేతఁ గార్యంబుచంద మెల్లి
యొటిఁగి మన కెద్ది నేయంగఁ దెఱంగు దానిఁ
బనిచి చేయింపు మిపుడు నామనము దల్ల
డిలుట హితభాషణంబుల డిందుబఱుపు. 29
- వ. నీవు ధర్మవిదుండవు నయానయజ్ఞుండవు నాకుం
బ్రజాగరం బొనర్చు చున్నసంతాపం బువశ
మించునట్లుగా భవద్వచనామృతంబు నాయుల్లం
బున వెల్లిగొల్పుమనిన విదురుం డిట్లనియె. 30
- క. జనులకు నొడఁ బాటగువిధ
మన నడచుచు లోకనింద్యములనుడుగుచుమీఁ
దని యొకనికలిమి కులుకక
మనుజులతోఁబొంది పొసఁగి మనుటొప్పు నృపా.
- క. కోపము నుబ్బును గర్వము
నాపోవక యునికియును దురభిమానము ని
ర్వ్యాపారత్వము ననునివి
కాపురుషగుణంబు లండు కౌరవనాథా. 32
- క. ఏలినవానిని దైవము
నాలిని బంధులను సముచితారాధనసం
శీలతఁ బ్రీతులఁ జేయని
పాలనుఁ డా ఫలము లాసపడు మనుజేంద్రా. 33
- క. నెమ్మి గలవారి నొల్లగు
తమ్మొల్లనివారివెనుకఁ దగులుదు రధిక

త్వమైటిగి యైటిగి తొడరుదు
రిమ్మెలుగనియట్టివార లిభపురనాథా. 34

క. భనమును విద్యయు వంశం
ఋను దుర్మతులకు మదంబుఁ బొనరించును స
జ్జనులై నవారి కడఁకువ
యును వినయము నివియ తెచ్చు సుర్వీనాథా.

క. అరిదివిలుకాని యుజ్జ్వల
శర మొక్కని నొంచుఁ దప్పించనినం జను నే
ర్పరి యైనవానినీతి
స్ఫురణము పగరాజు నతనిభూమిం జెలుచున్.

తే. ఒకటిఁ గొని రెంటి నిశ్చలయుక్తి జేసి
మూఁటి నాల్గింటఁ గడు వశ్యములుగఁ జేపి
యేనిటిని గెల్చి యాఁటింటి నెఱిగి యేడు
విడిచి పర్తించువాఁడు వివేకధనుఁడు. 37

క. విను మధురాహారంబులు
గొనుటయుఁ బెక్కిండు నిద్రగూరినయెడ మే
ల్కని యునికియుఁ గార్యాలో
చనముఁ చెరువునడచుటయును జనదొక్క నికిన్.

క. నడవడి యనుమున్నీటిం
గడవం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి తా
నొడఁగూడు ననిన సత్యము
గడచినగుణ మింక నొందు గలచే యరయన్.

క్షమియించువారిఁ గని చా
 లమి వెట్టుదు రై ననుం దలంప ననూన
 క్షమయ కడు మెఱయుతోడ వు
 త్తమరూపము గోరువారు దాల్తురు దానిన్. 40
 పురుషుండు రెండు లైఱగుల
 ధర నుత్తముఁ డనఁగఁ బరఁగు దా నెయ్యెడలం
 బరుసములు వలుక కునికీ
 దురితంబులు మోరయుపనులు దొఱఁగుటకతనన్.
 చెల్లి యుండియు సై రణ సేయునతఁడుఁ
 బేరవడియును నర్థికిఁ బ్రేయముతోడఁ
 దనకుఁ గలభంగి నిచ్చునతఁడుఁ బుణ్య
 పురుషు లని చెప్పి కారుణ్యలు గురువరేణ్య. 42
 పాడి దప్పకుండఁ బడయుసొమ్ములకు న
 పాత్రములకు నీగి పాత్రములకుఁ
 బెట్ట కునికి యనఁగ నెట్టన రెండు వి
 ధములఁ గీడు మోడరు ధరణీనాథ. 43
 వెలది జూదంబు పానంబు వేట పలుకు
 ప్రల్లదంబురు దండుంబుఁ బరుసఁదనము
 సొమ్ము విష్ణుయోజనముగ వస్తుసేత
 యనెడు సప్తవ్యసనములఁ జనదు తగుల. 44
 తగినవేషంబు దనుఁ దాన పొగడుకొనమి
 నొచ్చియును గీడు నలుకమి యిచ్చి వగవ

కునికి తన కెంత నడవకయున్నఁ బథము

దప్పు కుండుట నడవడి కొప్పునేయు. 45

క. చెలిమియు సంభాషణమును

బలిమి వివాదంబుఁ ద్రోపుఁబాడియు దమయం

తలవారితోన తగు నధి

కుల హీనులతోడ నైనఁ గొఱగా దధిపా, 46

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచి కుడువ మేలు

పనులయెడ దుఃఖ మొర్చి యల్పంబు సుఖము

ననుభవించుట హితము శత్రునకు నైన

నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల. 47

క. తను లోకము' గొనియాడఁగ

విని యుబ్బుఁడు సజ్జనుండు వెండియుఁ గడు మే

లొనరించుఁ గీ చొకించుక

యును దన దెసఁ దోచ నీక యుడుపుచు వచ్చున్.

వ. ఇట్టిచందంబులు ధర్మనందనునకుం గల వని

పలికి విదురుం డది ప్రసంగంబుగాఁ బొండవులఁ

బ్రశంసించి నీవు వారలం బెనిచి మానిసులం

జేసి రక్షించి యిప్పు డివేక్షించి వారలు వెలి

నుండ నూర కుండం దగునే తగుపా లిచ్చి వారి

రావించి నీకొడుకులతోడివారింగా నడపుట

యుచితంబు మీగును వారును నొక్కటియై

యున్న మీదిక్కు దేవతలకుం దేనిజూడ రా

దనిన నమ్మాటలు వెడవెడ యుఁకొని ధృత
రామ్మండు విదురున కిట్లనియె. 49

తే. హితముఁ గర్తవ్యమును నాకు నెఱుఁగుదీవ
ధర్మసుతుచందమును విదితంబు నీకు
నక్లిగఱువున నెఱింగింపు మఖిలకార్య
జాతమును జిత్తతాపోపశమము గాఁగ. 50

క. అనుడు విదురుఁ డాతనికి
ట్లను నిష్ఠైయి నన్ను నొత్తి యడిగినఁ జెప్పం
జను నున్నరూపు నెప్పెద
విను మవధానంబుతోడ విమలవిచారా. 51

తి. డక్కెను రాజ్య మంచు నకటా యిటు దమ్ముని
భాగ మీక నీ, వెక్కటి మ్రింగఁ జూచె దది
యెట్లగుకొ విను మీను లోలతక, గ్రక్కున
నామిషంబు చవి గాలము మ్రింగినచాడ్పు
సూవె యి, ట్లుక్కివుఁ డైన నీకొడుకునుల్లము
నున్నటు లాడఁ గూడునే. 52

క. అన విని నిరుత్తరుం డయి
మనుజేంద్రుఁడు గొంతసేపు ప్రావృడి తలఁపుల్
పెనఁగొన నిద్రాహానిం
దను వలయఁగ విదురుతోడఁ దా నిట్లనియెన్.

త. ఇందాఁక నీదుపలుకుల
డెందముతాపంబు గొంత డిందుపడియె నా

కు॥ దగ నయానయంబుల

చందంబులు నెప్పుచుండు సౌజన్యనిధి. 54

వ. అనిన విదురుం డి ధ్వునియె. 55

ఆ. తనియం బండగుండ నును గోసికొనఁ జవి

చేటె కాదు విష్ణుచేటుఁ గలుగుఁ

బక్ష్మనైనఁ గొనిన ఫల మించుఁ జెడదు వీ

జంబుఁ గార్యపీఠ్యచంద మిట్లు. 56

తే. మాలగరి పుష్పములు గోళుమాడ్కిఁ దేటి

పుష్పఁ దేనియఁ గొనియాడుపొల్కి నెదురు

గంన గుండఁగఁ గొనునది కార్యఫలము

బొగ్గులకుఁ బోలే మొదలంటఁ బొదువఁ జనదు.

క. పగులధనమునకు వివాహ

పరిణాతికిఁ దేసమునకు బలమునకు మనం

బెరియుఁగ నుపహ్యచదున

న్నరొడు. దేవులు లేనిబేదనం బదు నధిపా. 57

క. ఎదిరికి హితమునం బ్రియమును

మఁకింపును గాఁగఁ బలుకుకూటలు పెత్తై

యొదవిసము తిప్ప యటఁగా

కిది యది యవ మాకునడియెంతయు నొప్పున్.

క. జెలిమియుఁ బగయును దెలివియుఁ

గలఁకఁయు ధర్మంబు బొపగతియును లెంపుం

దులువలెనంబును వచ్చును

బలుకుబడిన కాన పాసగఁ బలుకఁగ వలయున్.

క. బెడిగముగఁ గ త్తిగొడ్డటఁ

బొడువఁదెగిన మ్రానఁజిగురువొడముఁ బలుకులం

జెడఁ దునిసినకార్యంబు ని

గుడ్డ నేరదు పిదప నెట్టుఁ గురువంశనిధి. 61

క. తనువున విఱిగినయలుఁగుల

ననువునఁ బుచ్చంగ వచ్చు నతినిష్ఠురతఁ

మనమున నాఁటినమాటలు

విను మెన్ని యుపాయములను వెడలునె యధిపా.

ఉ. అక్కట ధర్మనందనుని యాస్యమునం దొక

నాఁడుఁ గీడుప,ల్కొక్కఁడు లేదు నీకొడుకు

లొండొరు మీఱినికృష్టవాక్యముల్, పెక్కులు

పెక్కుభంగులను బ్రేలుచు నుండఁగ నీవు దా

నికే, స్రుక్కక వించు నుండె దనురూపమె నీ

కిది కౌరవేశ్వరా. 62

ఆ. చేటుకాల మైనఁ జెట్టమాటలు నెఱి

గానితెరువు వట్టుకర్జములును

దగినయట్ల తోఁచుఁ దగియెడునవి యవి

నీతులని మనంబు నిశ్చయించు. 64

వ. నీబుద్ధి పాండవులతోడివిరోధంబునెడ మరలం

బడమి పాపం బింతియ కాక యేమిసేయుదము

మనకులంబునం దేజోధైర్యధార్మికత్వాదిగుణం

ఋల గరిష్ఠుండయిన యుధిష్ఠిరుండు నీసిరికి వెలి
యై యట్లుండుట దగ వగునే నీపెద్దతనంబు
సూచి నైరణ వాటించి యున్నవాఁడనినవిదురు
దిక్కు మొగం బై ధృతరాష్ట్రుండు నీ చెప్పిన
నీతివాక్యంబుల నామనంబు దనివోవ •దింకను
జెప్ప మనవుడు సతండు వెండియు నిట్లనియె. 65

ఆ. సకలపుణ్యకర్త చయమును నొక దెన

వినుము పాడి దప్పకునికి యొక్క

దిక్కు దీనిశ్రుతులు తెలిపెడునెడఁ బాడి

కలిమి యెందుఁ బెద్దగా నుతించె.

66

తే. పాడి గలిగిన నిహలోకఫలము లెల్లఁ

జేరుటయ కాదు కీర్తియుఁ జెందుఁ బురుషు

ధరణిఁ బొగడిత యెందాఁకఁ బరఁగు నంత

కాలమును బుణ్యలోకంబు గల్గు నంద్రు.

67

వ. తొల్లిప్రహ్లాదుండుచైత్యజాతీసంభవుండయ్యును

దనకొడుకు విరోచనుండును నంగీరసుం డను

విప్రకొడుకు సుధన్వుండును దమతమప్రాణంబు

లొడ్డుగా నొడ్డి యొక్కధర్మసందేహంబునకుఁ

బన్నిదంబు సఱచి వచ్చి తన్నడిగిన నితండు

గొడు కితండు లాఁతియని తలంపక మధ్యస్థుడై

సుధన్వు గెలిపించి యతనిచేత నిజతనయునిజీవి

తంబు దానంబుగాఁ గొని వాని బ్రదికించెం

గావున నీవును ధర్మంబు విడువక యధర్మోపేతు
లైన నీకొడుకులవలనిపక్షపాతంబు విడిచి తెఱుం
గు నేయుము వారును నాపద లేక బ్రదుకుదురు
నీకును శోకంబులేక తక్కువని చెప్పి మఱియును.

క. పాపంబులు గర్జము లని

యేపునఁ జేయంగ నవియు నింపగు ధర్మ

వ్యాపారంబు లకార్యము

లై పరిణతిఁ బొందె నేని నట్టుల చెల్లున్. 69

చ. అది సభయే ప్రియం దెసఁగ నాద్యులు నిల్వర
యేని నాద్యులే, మదిఁ దలఁపంగ వారలు సమం
చితధర్మము వల్కురేని నట్టిదియును ధర్మవేతగ
ఘటించిన నిక్కము లేదయేనిఁ దాఁ, బదిలవు
నిక్కమే యొక నెసంబిడు చొప్పుగునేని భూవరా.

ఉ. నీతిపథంబునకా బ్రదుక నేర్చుట యుత్తమభంగి
శౌర్యసం, జాతములై కరం బలరుసంపద లొం
దుట మధ్యవృత్తియ, స్థితము లైన భారవహజీ
వనముల్ దలఁపం గనిష్ఠముల్, నీతికి బాహుధ్య
లైన ధరణీవర మెత్తురె వారి నుత్తముల్. 71

ఆ. కయ్యమునక యెపుడుఁ గాలు ద్రవ్యదురు నీ
పుత్తు లెల్ల సూతపుత్తుఁ డాది
యగుతదీయమంత్తు లంతకు ముందర
బిరుదు లీవు నీతి తెరువు సొరవు

- క. పాండవులు శౌర్య మొల్ల ర
ఖండితనీతి ప్రకారకార్యము మెచ్చె
యుండుదు రెదు రేచినఁ దుది
మండుదు రార్పంగ రాదు మఱి యొప్పురికిన్. 73
- క. తమతం ద్రిభంగి నీకును
సముచిత మగుభక్తి నేసి సజ్జనసుతమా
ర్థమున నడుచువారల నీ
వమలమతిం గన్నకొడుకుల ట్లరయఁ దగున్. 74
- వ. అని పలికి మఱియు నిట్లనియె. 75
- క. కారణము లేకయును నుప
కారపరత్వమున నొరులకార్యంబులకున్
వారనియలజడిఁ బడియెడు
వారల చూ యేడుగడయు వారికి నధిపా. 76
- చ. ఒకరునిచేతిప్రాపును ద దున్నతిప్రాపును గాంచి
యెల్ల వెంటకును గొఱంత లేక పొగడం దగు
సంపద నొంది యట్టిదా,తకుఁ దుదిఁ గీడు నేసిన
కృతఘ్నునిపీనుఁగు నైన రోత పుట్టక కబళింపఁ
గుక్కలు నొడంబడునే కురువంశవర్ధనా. 77
- వ. కావునఁ గృతము దలంపమి గీడు పాండురాజు
నీకుం బరమభక్తుండు పాండవులునుం దేజోలా
భంబులు గావించిన వారలు వారల నాదరింపు
మని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. 78

అ. బ్రదుకు చేటు పొగడు వడుట దూటొందుట
యీగి వేడుకొనుట యిట్లు మఱియుఁ
గలుగు సౌఖ్యదుఃఖములు వచ్చు నెడపడి
వాఢి కింత యేల వగవ నధిప. 79

ఉ. వగ బలము దఱుగు రూపలు
వగచిన మతి దప్పుఁ దెవులు వచ్చును దూఱక
వగచి నలంగినఁ బ్రియ మగుఁ
బగతురకును వగచు టుడుగు పార్థివముఖ్యా. 80

వ. అనిన విని భృతరాష్ట్రం డిట్లనియె. 81

క. రిత్తయుపచారముల నే
సుత్తముఁ డగుధర్మతనయు నుడికించితి దు
ర్వృత్తు లగుమత్స్యతులకును
మిత్తి యగుం బోర వగలు మిగులక యున్నే. 82

చ. నెవ్వగలు నివ్వటిల్ల నీక నిలుపు నట్టికి యెయ్యది
దాని నెఱింగింపు మనిన విదురుం డిట్లనియె. 83

తే. నియతతపమును నింద్రియనిగ్రహంబు
భూరివిద్యయు శాంతికిఁ గారణములు
వానియన్నింటికంటె మేలైనశాంతి
కారణము లోభ ముడుగుట - కౌరవేంద్ర. 84

౪. అని వెండియు. 85.

జ్ఞాతులపోరితమును గో
వాతమునా క మనము విను వగవ నధిప

నాతుల కారించుటయును

బ్రీతిం జననిచ్చు నతనివెం పొప్పు నృవా. 86
క. అలమిగొని యొందొరులప్రా

పులఁ బ్రాపుల నెలఁకలిమిఁ బొంది బహుజ్ఞా
తులు నెమిఁ గూడి తామర

కొలనిక్రియక సిరికిఁ బట్టగుదు రుజ్జ్వలు లై.

చ. కరితురగాదిఘట్టనయు గాలియు నొంపదె యొం
టి నున్నయ, తరువు ననేకభూగుహావితానము
గుంపయివేర్చి బాధలం, బొరయునె యన్నదమ్ము
లును బొందిన నేరి కసాధ్యు లట్లుగా, కెర వయి
నిల్చినం గెలని కెల్లిదమై పఱివోదు రెంతయున్.

వ. కావునఁ గౌరవులుం బాండవులు నొందొరు
లకుఁ బ్రావై పొదలిన నెదిరికి నజయున్మ లగు
దురు పరులయెత్తు లేనిరాజ్యంబు పూజ్యమ
హిమం బరఁగు వనవాసంబునం గుందినకౌంతే
యులం దడయక తెచ్చి యుచితపదం బిచ్చి
నిలుపుట నీకొడుకులకు నిలుపు గావించుట
యగు నని చెప్పి మఱియు నిట్లనుః బ్రియవాదు
లెందును గల రప్రియం బగుంగా కేమి యని
తథ్యంబు వలుకువారు లేరు జూదంబునప్పు డే
నడ్డపడి యప్రియం బగుటకు శంకింపక తథ్యంబు
వలికితి నది రుచియింపక రోగికిఁ బథ్యాహ

రంబు చల శంటగించున ట్లయ్యె నైన నిప్పుడుం
 జెప్పెద వినుము కాకంబులం గైకొని మయూ
 రంబులం బరిహరించువిధంబున మార్జాలంబులం
 బాటించి సీంహంబులయెడ ననాదరంబు నేఱు
 చంద్రంబున సుయోధనాదులం బట్టి యుధిష్ఠిర
 ప్రముఖుల విడిచితి నేడు కార్ణంబు ముట్టి
 వచ్చినం దోషక మిడుంగులు సోకినట్లు దల్ల
 డించెదవు కులంబునకై యొకనిఁ దొలుంగు
 టయ నీతి యని పెద్దలు సెప్పుదురు దుర్జయ
 వరుండై సద్బుద్ధి సెప్ప వినండేని మనము దురోఽ
 ధనుం దొలుంగిన నేమి యగు నది యట్లుండె
 సంపద సహాయంబు నవేక్షించి యుండు సహా
 యంబు సంపద నుద్దేశించి ప ర్తిల్లు నిట్టివి యొక
 టొకటి పొందునం గాని సిద్ధింపవు గావున నీసం
 పద పాండవులకును వారిసహాయత్వంబు నీకునం
 బ్రియం బొనరింప నొందొరుల కలయుట మేలు
 గాక మనలావు వెలిసేయుట లెస్స యగు నే
 కురువంశనిస్తారకు లగు భీష్మయుధిష్ఠిరులును నవ
 క్రవిక్రములగు కర్ణార్జునులును బ్రతాపభాము
 లగు భీమదురోఽధనులును శస్త్రాస్త్రపారగు లగు
 నభిమన్యులక్షణప్రభృతి కుమారులును శాపా
 నుగ్రహసమర్థు లగు ద్రోణదుపదాదిపరమాత్ము

లును వారివారిబంధుమిత్రజనంబులు నొక్క
 మొగంబై నీపనుపు సేయుచు నయవిక్రమంబు
 లప్రతిహతంబులై నడవం బృథివి శాసించ భవ
 దీయవిభవం బుజ్జ్వలంబై యొరుల కెడ లేక
 చెల్లుచున్న నెంత యొప్పుగునో యటు విచారిం
 పుము పాండవులు ధీరమతులై వైరమెత్తకయూ
 రక తొలంగి యుండిరేనియుఁ గలిపయదినంబు
 లలోఁ జీకాకుపడి చెడుంగాక గాంధారీనందను
 చేత వసుంధరాపరిపాలనభారంబు నిర్వహింపం
 బడునే యనిన విని ధృతరాష్ట్రుండు విదురున
 కిట్లనియె.

89.

తే. నీవు నెప్పినమాటలు నిర్తలములు
 నిపుణసమ్మతములు రాజనీతిమార్గ
 బోధకంబులు నైనను బుత్తు విడువ
 నోప భర్తా జయతి యని యుండువాడ.

90.

ప. అనిన విని విదురుం డతని కిట్లనియె, దేవా
 జ్ఞాతులు గుణహీనులైనను విడువం దగ దనిన
 సకలగుణసంపన్నులై భత్ప్రసాదంబు గోరు
 చున్నకొంతేయులకా దిగవిడువందగునే యేను
 నీకు హితంబు గోరెడువాడ నని నిశ్చయించి
 నాబుద్ధి వినుము వారలజీవనంబునకుఁ గొన్ని
 యలంతివల్లయ లైనను దుర్యోధను నొడం

బటచి యేర్పటచి తెటంగు పటచిన లెస్స, యని
 చూచెద నతని విడువవలయునని చెప్పితి నే నీ పెనఁ
 కువం బళ్ళాత్తాపంబు పుట్టు దాని కప్పుడు ప్రతీ
 కారంబు లేదు కావున నెల్లభంగుల నియ్యకొని
 పొండవులతోడ సంధి సేయవలయు నట్లుంగాక.

క. తమలోనిపాళ్లకుం గా

సమరము సేసినను గాలి చాఁ జనచె శరే

రము లాధివ్యాధిజరా

సమన్వితము లగుటఁ జేటు సహజం బరయన్.

చ. గజతురగాదిసంపదలుఁ గాంతలతోడివిహారలీల

లుం, బ్రజ కనురాగ మొందఁ బరిపాలన సేయు
 క్రమంబుఁ బోరులక, విజయముఁ బొంది పేర్చు
 టయు విస్ఫురితాభరణాను లేపవ, స్త్రజనితవైభ
 వంబుఁ గలరాజులుఁ బోయిర కాక నిల్చిరే. 93

క. కావునఁ జెవికిం జేఁ దగు

సీవాకృతము వినఁగఁ జాలి తేని నిహవర

శ్రీవిభవములకుఁ గీర్తికి

దావల మై వెలయు టింత తథ్యము సుష్టి. 94

క. తగ నీలో నూహింపుము

దిగవిడువకు ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం

దగుచందము గొడుకులకుం

బ్రెగడలకుం జెప్పి తీర్పు పెం పేర్పడఁగన్. 95

అ. అనిన నాంబికేయుఁ డను నీదుపలుకులఁ
గలఁక చేటి బుద్ధి దెలివి నొందె
నిట్లు చేయువాఁడ నిదియ కర్ణము ధర్మ
మును యశంబు లాభమును దలంప. 96

చ. అనుడు ముదంబు నమ్మమియు నాత్మఁ బెనం
గొన నన్నతోడ ని, ట్లను విదురుండు పెద్దవడి
కక్కట నీకుది కార్యవృత్తి నూ,ల్కొనియె
సుయోధనుం గని యకుంతిలనిశ్చయమైయతండు
వ్రా,లినదె ప్రాల కుండిన బలే మముబోలు
లకుం బ్రీయం బగున్. 97

వ. అని పలికె నిట్టూర్పు నిగిడించి. 98

క. దైవంబ నేర్పుఁ గా కీటు
వోవఁగ నే నేర్తు నేరఁ బొమ్మని పలుకం
గా వశమె నరున కెక్కుడు
దైవము పొరుషముకంటె ధరణినాథా. 99

ప. అనిన విదురునకు వైచిత్ర వీర్యం డి ట్లనియె. 100

తే. ధర్మపథమును నీతిత త్త్వంబు తెరువు
నిర్మలము లగుపలుకుల నీవు నాకుఁ
దెలియఁ జెప్పితి పరమార్థ దృష్టి యెట్టి
వాక్యములఁ గల్గుఁ జెప్పుము వాని ననఘ. 101

శ్రీరామ. విదురనీతి

టీప్పణము

౧. టీ. శ్రీ...దార శ్రీ=సంపదయొక్క, విస్తార=అతి
శయమునకు, కరణ = మూలకారణ మగు, కరుణాపేశ=దయను
బునుటచేత, ఉదార = కోరినవారికోరికల నన్నింటిని దీర్చు
వాడా, శశ్వదమలాకారా = మిగులస్వచ్ఛమయిన యాకా
రముగలవాడా, భావవికారవిదూర = మనోవికారములు (కామ
క్రోధాదులు) గలవారికి దూరమయిన వాడా (కనబడని
వాడా) శుభావహనామప్రకార = (తలచువారికి) శుభమును
గలిగించు నామధేయములు వేటువేటు గలవాడా, హరిహర
నాథా! = హరిరూపముతోడను హరరూపము తోడను వెలసి
యుండు స్వామీ! (వైవచనముతోనన్వయము.)

తా. స్వామీ ! హరిహరనాథా! ఆశ్రయించినవారి
యెడఁ గరుణ యొంచి నకలార్థంబుల నిచ్చునట్టి నెఱదాతవు.
ఏలాటిదోషములు లేక వెలుంగుచుండెడు పరమాత్మవు. చిత్త
వికారముగలవారికి చిక్కనిచిద్రూపుడవు. నీనామస్మరణఁజేసిన
వారిరెల్ల శుభంబు నొసంగు మంగళమూర్తివి (నాకృతినిఁజేకొని
వినుమా.)

౨. టీ. దేవా = స్వామీ (హరిహరనాథా,) వైశంపాయనుడు, జనమేజయునకు, ఇ ట్లనియెన్, ఇవిధంబునన్ (పూర్వముచెప్పినట్లు అనఁగా ప్రథమాశ్వాసాంతమునఁ జెప్పినట్లు) సూతనందనుడు = (సూతకులమునందుజనియించిన) సంజయుడు, పీడ్మొని = (ధర్మరాజుయొక్క) సెలవు గైకొని, వవనజవంబులగు = దాయవేగముగల, అరదంబుతురంగంబులన్ = రథపుగుఱ్ఱములను, తఱిమి = వేగముగ నడిపించి, ప్రాద్దుగ్రంథునంతకున్ = సూర్యుడస్తమించునప్పటికి, కరిపురి = వాస్తినాపట్టణమును, చొచ్చి = ప్రవేశించి, నగరికిన్ = రాజమందిరమునకు అరిగి = పోయి, అతఃపురంబున నున్న = లోపలిగృహమునందున్నట్టి, ధృతరాష్ట్రునకున్, తనరాక = తానువచ్చుటను, ఎఱింగించి = ద్వారపాలకులవలన నెఱుంగఁజెప్పి పంపి, అతనిన్ = ఆ ధృతరాష్ట్రుని, కాంచి = చూచి, అడుగులకున్ = పాదములకు, ఎఱుంగినన్ = నమస్కరింపఁగా, అమృతహివరుండు = అధృతరాష్ట్రుఁడును, ఆత్యాదరంబునన్ = మిక్కిలియక్కఱతో, ఎత్తి, సమీపంబునన్, ఉంచినన్ = కూరుచుండఁబెట్టఁగా, కొలిచియుండి, చేతులు, మోడ్చి = జోడించి, ఇ ట్లనియెన్.

తా. సంజయుడు ధర్మరాజునొద్ద సెలవు గైకొని రథం బెక్కి గుఱ్ఱములను వడిగాఁ దోలి యస్తమయసమయమునకు ౨. విదూరముననుండి దేని గాఱుకగుఱు ఎ వేరించి వాను

నించెను. అతడును సంజయుని ఆవరణతోఁ జేపట్టి యెత్తి
తూర్పుండఁ బెట్టెను. సంజయుఁడు కేలుమోడ్చి యిట్లనియెను.

3. టీ. దేవర=రాజవగునివు, పంపగాన్ = పంపినందు
వలన, యుద్ధిష్ఠిరునిక్ = ధర్మరాజును, కని = చూచి, వచ్చి
నాడక్ = వచ్చితిని, ఆభూవిభుండు = ఆరాజు (ధర్మరాజు),
అప్రమేయగుణపూజ్యుండు - అప్రమేయ = ఎన్నరాని (అపరి
మితములైన), గుణ = శాంతిమొదలగు గుణములచేత, పూజ్యుం
డు = పూజింపదగినవాడు, మీకు, నమస్కరించెక్, నాకుక్
సంభావన = గౌరవమును, చేసెక్, ఇదటిబాధులన్మెల్లెక్, తలం
చెక్, ప్రసన్నుడై = (క్రోధముమొదలగు కళంకములు లేక)
చిర్మలమైనమనస్సుగలవాడై, మీకుల శ్రీ విభవంబులక్ =
మీయొక్కసుఖమును సంపదను, సుతుల సేమములక్ = నీకొడు
కుల క్షేమమును, నన్నుక్, అడిగెన్.

తా. రాజా! నేను ధర్మరాజునొద్దకుఁ బోయితిని. ఆతఁడు మహానుభావుఁడు. నన్ను గారవించెను. మీసౌఖ్యము నడిగినాఁడు. నీకొడుకులు బంధువులు మొదలగువారి క్షేమమును విచారించినాఁడు.

౪. టీ. ఆనుడుక్ = అని సంజయండు చెప్పగా, ధృతరాష్ట్రండు, ఇట్లనుక్ = ఈవిధముగా బల్కెను. అయ్యజాతశత్రునకుక్ = అధర్మరాజునకు, సేమమే = ఔమమా? అనుజన్మతెల్లక్ = అతనితమ్ములందఱును, సుఖులె = సుఖముగ నున్నారా. అనుడుక్ = అనగ నా ముగ్ధులందఱును.

సూప్రీతిమెయిన్ = మంచినంతోషముతో (మనయెడప్రీతితో)
ఉన్నవారె = ఉన్నారా?

తా. అయ్యా సంజయూడా, అక్కడ ధర్మరాజు
సుఖముగా నున్నాడా? అతనితమ్ములు బాగుగా నున్నారా?
మఱియు నచట నుండు మంత్రులు మొదలగువారు మనమీద
ప్రీతి గలిగియున్నారా? సంతోషము గలిగియున్నారా?

గీ. స్పష్టము.

౬. టీ. వారెల్లను = వారందఱును, భవదీయస్ఫూరణల
ము=విస్తారమైన నీజలము (నీయాశ్రయము), కారణముగన్ =
హేతుపగుటవలన, (నీవు శమకురక్షకుడవుగా నున్నావని యెం
చి,) సౌఖ్యంబునన్ = సౌఖ్యముతో, ఉన్నారము. అని, పలుకు
దురు = పలుకుచున్నవారు, నిజము, అరయన్ = విచారింపఁగా;
జననాథా = రాజా, అది=అట్లు వారు తలంచుట, అట్లు కాదె.
అట్లేకదా? (వారు నీయాశ్రయముచేతనే కదా సుఖముగ
నుండుట.)

తా. రాజా, వారందఱును పెద్దవాడ వయిన నీయండఁ
జేసికొని సుఖముగ నున్నాము అని చెప్పుచున్నది నిజమేకదా?
మీరు వారి కెంత యెక్కు చేసినను వారు నీయందు భక్తిగల్గియె
యున్నారుగాని నీవు వారియెడ దయచేసిన వాడవు గా వని
వ్యంగ్యము.

౭. టీ. కురువంశనిధి = కురువంశశ్రేష్ఠుడైన, ధర్మజున
కున్ = ధర్మరాజునకు, భోగంబులు=సుఖములు, ధర్మపునట్టు=
ధర్మమువలె, ఇంపుగాన్ = ఇష్టములుగా, ధర్మంబులతోన్ =

సకలధర్మములందును, నిర్మలబుద్ధి = కళంకములేని బుద్ధితో, ఆతండు, అహింసకు = అహింస యనెడు ధర్మమునందు, కూర్చి = స్త్రీతి, కడుం గలండు = మిగుల గలవాడు.

తా. అయ్యా రాజా, ధర్మరాజు మీవలె భోగప్రధానుడగువాడు. అతనికి ధర్మమే ముఖ్యము. అందుచే అహింస యనఁగ నతనికి మిగుల ప్రీయమైనది. మీ రితరులకీడున కెంత క్రౌర్యము పాటవడియొదరు. అతడు మీవలె సధర్మపరుడగువాడు. మిగుల ధర్మాత్ముడు.

౮. టీ. మానుషశక్తి = మానుష్యని ప్రయత్నబలమును, బిల్లండు = ఉపయోగకారిగ నెంచడు, సమంచితదైవము = అనుకూలమైనదైవమునె (పూర్వకర్తనె), ఊడియించుకొ = నమ్మియుండును, అతండు, నీవైన = నీమీదనె, పుణ్యమును పాపమును, పెట్టినవాడు = ఉంచినాడు, నీవు, నీసూతువశంబకాని = నీకొడుకునిష్టమునే కాని, ఒకచొప్పు = మఱియొకవిధమును, తలంపవు = తలచిచివవు, కార్యనిష్ఠయము = ఏకాగ్రము ఎట్లు చేయవలసిన నిష్ఠయము, కర్ణసౌబలాధీనము = కర్ణండు సౌబలండు (శకుని) వీరి యిష్టప్రకారము, తెల్లము = నిష్ఠయము, నీమతము, ఏమియుకొ = కొంచెమైనను, ఒప్పుదు = నీవారికి సరిపడదు.

తా. ధర్మరాజు మీవలె మానము చేయుప్రయత్నములన్నియు మానయిష్టప్రకారము నెఱవేఱునని యహంకారముతో నుండువాడు కాదు. అతఁ డెప్పుడు దైవాధీనముగఁ గార్యము గావలసిన దని తలంచి యణఁకువ గలవాడై ధర్మము సాచరించువాడు. నీవు చేసిన కార్యము మంచిదై నను చెడ్డదైనను

నీయిష్టప్రకారము నడచుకొనవలయు ననుతలంపు గలవాఁడు. నీవు పరమదుర్మార్గుఁడగు నీకొడుకు దుర్యోధనుఁడు ఎట్లుపోయిన నట్లు పోవువాఁడవు. న్యాయమును ఆఁగించిపవు. మఱియు శత్రునియు కర్ణుఁడును, దుర్మార్గులు. వారును నీకొడుకును గలసి యెట్లునిశ్చయితురో అట్లు కార్యము జరుగుచున్నది. నీవు కొంచెము ధర్మము దెలిసినవాఁడ వయినను స్వతంత్రించి యేపనియొ చేయఁజాలక అన్యాయము చేయుచున్నావు.

౯. టీ. ఆలుబిడ్డలేని యట్టిత్రిమరి యగు కొయ్య కాక = భార్యయు పుత్రులును లేక వ్యర్థుడై దేశములఁ దిరుగుమా థుఁడుదప్ప, మఱియెవ్వరైనను, కుదుటకొ = నెవ్వదిగాని కూడు = అన్నము, పెట్టి, కుడుచువారలు = తాము అన్నమును దినువారు, ఇట్టికొన్నిదంబు = ఇట్టిపొగరుఁబోతుతనములు, చేయఁజొచ్చుట = చేయుటకు ప్రయత్నించుటను, ఇచ్చగించి = ఇష్టపడి, చూతురయ్య = చూచెదరా ఆయ్యా!

తా. ఆయ్యా, రాజా, లోకములో నెవ్వరును తామొకరి కన్నముపెట్టి భుజింపఁ గలిగినవారు పరమమూఢులై ఆలుబిడ్డలు లేక దేశద్రిమరులగు రాలుగాయలవలె దుష్కార్యములు చేయఁజాలరు. ఒకవేళ ఒరులుచేసినను ఊరకచూచుచుండరు. కాబట్టి నీవు నీకొడుకులుచేయు దుండగములను చూచి యూరకుండవచ్చునా? అట్లుచూచుట కానిపని యని భావము.

౧౦. టీ. కారవేశ్వరా, నృపులు = రాజులు, అకుంత
 లేజుక్ = ఎన్నడునుతగ్గని పరాక్రమముగల, కొడుకులక్ =
 పుత్రులను, కానరె=కనలేదా! ఎందుక్ = ఎక్కడను, ఇమ్మై
 యిక్ = ఈవిధముగా, చెడుతెరువైనచోక్ = చెడ్డమార్గమునపడి
 నప్పుడు, (కొడుకులు దుష్టులైనప్పుడు) తగవు = న్యాయమును,
 చెప్పక, ఒప్పరికించి = (వారు చేయుచెడ్డపనులను) ఉపేక్ష
 చేసి, చేయవల దని చెప్పక, చూతురె=ఊరకుండురా? పుడమి
 జనంబు తెల్లక్ = లోకములోని వారందఱును, నినుక్, ప్రవ్వం
 గక్ = పుచ్చిపోవునట్లుగా, తిట్టంగక్ = తిట్టుచుండఁగా, వినుచుక్
 ఉన్కిక్ = వినుచుండుటచేత, మది=మనసు, నొచ్చెడుక్ = నొచ్చు
 చున్నది, ఎప్పుడుక్ = ఎల్లప్పుడును, చెవులు, చీములు గట్టె
 డుక్ = ఈనొప్పిచే పగిలి చీము గాఱుచున్నది.

తా. రాజోత్తమా, లోకములో సెందటో రాజులు
 మిగుల పరాక్రమవంతులగు కొడుకులఁగన్నవారు గలరు. ఆ
 కొడుకులు చెడ్డపనులకుఁ బోయిన నీతిచెప్పి మాన్పుచుందురు.
 కాని నీవలె నిట్లు కొడుకు లెంత దుర్మార్గమునఁ బోయినను
 తామును అట్లే పోవువారులేరు. ఈవిషయము నీకేమో సరిగాఁ
 దోఁచుచున్నదిగాని లోకములోనివారు నిన్ను తిట్టుటను నెఱుం
 గవు. ఆతిట్టు వినుచు వినుచు మాకు బహుదుఃఖము గలుగుచు
 నున్నది.

౧౧. టీ. చలమునక్ = ఎడతెగనివైరముచేత, దుస్స
 పేనుడును = నీరెండవకొడుకైన దుశ్శాసనుఁడును, సౌబలుఁ
 డుక్ = శకునియును, మిముక్ = మియిద్దఱిని, పట్టియార్పక్ =

పట్టుకొనియాడివఁగా, నీవును, సుయోధనుండును, బొమ్మల క్రియన్ = అచేతనములయి ఆస్వతంత్రము లగు బొమ్మలవలె, అడుచుందురు; వారు, ఎట్లు ద్రిప్పిన నట్లు కదలుచుందురు, పాండునుతులు = పాండవులు, తారు = తాము, అలసి = శ్రమ వడి (మీరు పెట్టినబాధల కోర్చియు నెప్పుడైన వినుగుఁజెంది), ఒకప్పుడు = ఏదైననొక సమయమునందు, ఆగ్రహవృత్తికిన్ = కోపముచేత వచ్చినవనులకు, చొచ్చిరేని = పూనినట్లైన, నీచల మున్, బలంబునున్, కులమున్, ఒక్కచేల్చిడిన్ = ఒక్క చిటికెలో, చక్కుఁగన్ చేయరె = నశింపచేయరా ?

తా. రాజా ! నీవును నీకొడుకు దుర్యోధనుఁడును మంచి చెడ్డలు అలోచింపక పరమదుష్టులగు దుశ్శాసనుఁడును శకునియు చెప్పినట్లు చేయుచున్నారు. ఇది సరిగాదు. ఆపాండవులు మీరు పెట్టిన పాట్లన్నిటి నోర్చియున్నారని వారు మిమ్ము మించలేక అట్లున్నారని తలంపవలదు. వారు చేతఁగాకున్నవారు గారు సుమా ! మీయెడ దయగల్గి యొర్చియున్నారు. ఎప్పుడైనను కోపము వచ్చినట్లయిన మీవైరమును బలమును మీపంశమును నశింపఁజేయుదురు సుమా !

౧-౨. టీ. కౌరవనాథా, వినుము, యుధిష్ఠిరునై రణన్ = ధర్మరాజు ఓర్చి యుండుటను, మనవారలు = మనదుర్యోధన దుశ్శాసన శకుని కర్ణాదులు, వెఱపుగాన్ = భయమునుగా, సమర్థింతురు = నిశ్చయించు కొనుచున్నారు, డీకొనఁగన్ = ఎది రించుటకు, తగరే = శక్తిచాలకున్నారా, కొండన్ = పర్వతమును,

కని = చూచి, పీటమి=శక్తిలేకుండుటను, పెట్టినట్లు=మోసినవిధముగా, (మీరు పాండవులను గని యోటమిఁ బెట్టుచున్నారు.) [తగరు+పి=పొట్టేలే, కొండకొ, డీకొని=ఎదిగ్చి, అనుచో పొట్టేలు కొండను డీకొని అదికడలిమిచే తనకు భయపడి యోడి పోయినదనుకొన్నట్లున్నదనిభావము. ఇందు కౌరవులను పొట్టేలుగా పాండవులను కొండగా నువమించుట యెంతో సారస్యమైనది.]

తా. రాజా! ధర్మరాజు దయగలవాఁడు గనుక మీరు చేసిన దుష్కార్యములకు నోర్చియున్నాఁడు. అట్లుండఁగా మన వారు ఏమనుకొనుచున్నారు?—ధర్మరాజు చేతఁగాక చేయునది లేక యోర్చియున్నాఁడు అని తలంచుచున్నారు. అట్లు తలంచుట యెట్లున్న దనఁగా: కొండను చూచి వెక్కిరించి అది తన మీఁదికి రాఁజాలక రాలేదు అని తలంచుకొనినట్లున్నది.

౧౩. టీ. (ధర్మరాజు) అనుజులకుఁ = తమ్ములకు, అడ్డపడి = వారి ప్రయత్నములు సాగకుండ నిలిపి, ఏమిని=ఏకార్యమును, చేయఁగనీమిఁ = చేయనీకుండుటను, చూచి, ఈవును=నీవును, మెచ్చిలిగాక = మెచ్చుకొనినాడవేకాని, సాదు = పీర్వుగలవాఁడు, రేఁగెనేనిఁ = ఒకప్పుడు కలఁతఁ జెందిన యెడ, తలపోలముననకాని = (పొలిమేరవెంటిడి నున్న పొలము నందేకాని) కార్యాంతమునందే కాని, నిలువదు సుమ్మి=నిలువదు సుమా!

తా. అయ్యా, ధర్మరాజు మిగుల నోర్పుగలవాఁడు గావున తనతమ్ములు మీపై కోపించినప్పు డెట్ల పారికోపములను శమింపఁజేయు చున్నాఁడు. అట్లు చేయుటకు నీవు సంతోష

పడుచున్నావు గాని అధర్మరాజు ఒకప్పుడు కోపించినయెడ
సర్వనాశము గావించిగాని విడువఁడు. లోకమున సాధువుగ
నుండువానికి కోపము సాధారణముగ రాదు. వచ్చెనేని తుద
ముట్టింపక మానదు, నిశ్చయము.

౧౪. టీ. ఆనయము(లము)=అన్యాయ్యము(అన్యై, జూ
దమున యప్పుడ = జూద మాడునప్పుడే, పుట్రైక్. ఎంతయుక్ =
మిక్కిలి, చిచ్చు పెట్టి కాల్చిన యది = చిదుగులు కట్టె పెట్టి రగుల
చేసి మండించినట్టిది, నీయుపేక్షయ= నీవూ రకుండుటయే, వశిక్య
తచిత్తుఁడు= స్వాధీనమైన మనస్సుగలవాఁడైన, ధర్మసూతి=ధర్మ
రాజు, మెత్తనిపులి=సాధువైన పులివంటివాఁడు, ఎల్లవారలు =
జనులందఱును, అధర్మముక్, నీపయిక్ = నీమీఁద, పెట్టు
నంతకుక్ = ఉంచువఱకు, వినఁడుక్ కానఁడుక్ = విదియు
వినక చూడక యుండును, పిదపక్ = తరువాత, నీకును,
నాకు, మరల్పవచ్చునె=త్రిప్పటకు శక్యమగునా? (కాదు.)

తా. మీకులము గొప్పది. గొప్ప నెదురుగుమివంటిది.
దీనియందు అన్యాయ మనెడునిప్పు పుట్టినది. అది జూదమునఁ
బుట్టినది. అప్పుడు దానిని నీవు త్రోసివైచినట్లైన బాధ లేకుం
డును. నీవు చూచుచు నూరకుంటిని. అట్లూరకుండుటంతయు
ఆపుట్టిన నిప్పును చిదుగులువై చి రగులచేసిన ట్టుయినది. ధర్మరాజు
మెత్తనివాఁడు. మన మేమిచేసినను బదులు చేయలేఁడని యను
కొంటిరి; గాని అతఁడు సాధువగు పులివంటివాఁడు. ఎవ రేమి
చెప్పినను జేసినను వినుచు చూచుచుండువాఁడు. జనుల కందఱి

కిని మీరుచేయునట్టి యన్యాయములు తెలిసినవి; నిన్నేసరించుచున్నారు. ఇట్లుండఁగా ధర్మరాజునకు కోపము వచ్చినట్లయిన నీవు గాని నేను గాని మఱి యెవ్వరుగాని నిలవఁజాలము. సుమా!

౧౧౧. టీ. జననాయక=రాజా, వేగవచ్చుట=శీఘ్రముగ వచ్చుటచేత, అంగము లెల్లను=అవయవము లన్నియును, అనయము=ఎడతెగక, నొచ్చుచున్నవి=నొప్పి గలిగియున్నవి, మనము=మనసు, వశంబుగాదు = స్వాధీనముగాదు, ప్రాద్దును బోయె=ఇప్పుటికి రాత్రి ప్రాద్దు మిక్కిలి జరిగినది, ఇప్పుడు ఏ=నేను, పనివిని=ఉత్తరువు దీసికొని, రేపు=ఉదయమునందు, పుత్రులు = నీకొడుకులును, బంధులు=ఆప్తులు=మిత్రులును, నీవు=వీరుడ=విశదముగా, విన=వినునట్లు, మనకార్యమంతయు=మనపని నంతయును, సవిస్తరత=విరివిగా, తగ=చిప్పునట్లు, విన్నవించెద=విన్నపము చేసెదను.

తా. మహారాజా ! నేను కడువేగముగ రథము గడపుచు వచ్చుటవలన శరీరము నొచ్చుచున్నది. మనసునకు నేమియు తోచకున్నది. ఇప్పుడు తురువు గైకొని పోయెదను. రేపటివేళ వచ్చి యచ్చట ధర్మరాజు చెప్పినసంగతులు సవిస్తరముగ నివేదించెదను. నీకొడుకులు మొదలగువారు అందఱు చేరియుండునపుడు చెప్పవలసినమాటలు చాలఁ గలవు. అవి విశదముగ మీరు వినవలయును. అప్పుడు మనము చేయవలసినపని తెలియును.

౧౧౨. టీ. అనిన=అనిచెప్పఁగా, అట్లకాక యని =

అట్లేయగుఁగాక (నీవు చెప్పినట్లే చేయుము) అని, సంజయునికొ
 వీడుకొలిపి = పంపి, కురువిభుండు = కురువంశరాజు (ధృతరా
 స్థుఁడు) కొంతప్రాద్దు = కొంతసేపు, కార్యచింతకొ = ఏకార్య
 మెట్లు చేయవలయునో యనుచింతయందు మునిగి, మిగులనాగో
 చించి, కంచుకి నొక్కరుకొ = ఒకసేవకుని, పిలిచి, వేగకొ = శీఘ్ర
 ముగా, విదురుకొ, పిలుపుము, అనియెకొ. వాఁడును = అకంచుకి
 యు, సత్వరంబుగాకొ = శీఘ్రముగా, చని=పోయి, ఆతనికొ =
 ఆవిదురుని, తోడైచ్చి = పిలుచుకొనివచ్చి, కాన్పించినకొ = చూ
 పింపఁగా, అమృహీవరుండు, అత్యాదరంబునకొ = మిక్కిలియక్కఱ
 తో, విదురుకొ, తనయొద్దకొ, ఉనిచికొని = పెట్టుకొని, అతనికికొ,
 ఇట్లు అనియెకొ.

తా. స్వప్నము.

౧౮. టీ. సంజయుండు, పాండురాజునుతులపాలికికొ =
 పాండవులయొద్దకు, చని=పోయి, ఇట్లు, వచ్చి, సమ్ముఖమునకొ =
 ఎదుట, నన్నుకొ, చాలకొ = మిగుల, దూఱి = నిందించి, నాకుకొ,
 రేపు, అచటివనులు = అపాండవులయొద్ద నిశ్చయమయినకార్యము
 లను, చెప్పువాఁడననుచుకొ = చెప్పెదననుచు, చనియెకొ = పోయెను.

తా. అయ్యా విదురుడా! పాండవులు అరణ్యవాసము
 నజ్ఞాతవాసమును తీర్చుకొని వచ్చినారు గదా! వారు ఇపుడేమి
 చేయఁదలఁచుకొని యున్నారో తెలిసికొని రమ్మని సంజయుని
 పంపితిని. అతఁడు పోయి ఇప్పుడు వచ్చినాఁడు. వచ్చుచుండఁ
 గనె నన్ను మిగుల నిందించినాఁడు. అక్కడి సంగతులన్నియు

శేపు చెప్పెదను అన్నాడు. అక్కడ నేమనుచున్నారో యిక వితో నేమి చెప్పినారో తెలియలేదు.

౧౯. టీ. అప్పటినుండియున్ = సంజయుండు వచ్చి నిందించిపోయినప్పటినుండియు, నెవ్వగ=మిగులదిగులు, కష్టికొని= క్రమ్మకొనినందువలన, చిత్తవృత్తి=మనోవ్యాపారము (తలంపు,) కలఁగెడున్=కలఁతఁ జెందుచున్నది (తలఁచి తలఁచి యేవిధమైన ధైర్యములేక మనసు వ్యాకులపడుచున్నది) మేనున్=దేహము కూడ, నిష్ఫలఁ బొరలినయట్లయి=నిష్ఫలందుపొరలినవిధముగా నేర్పడి, నిద్ర, ఇంచుకయున్ = కొంచెమైనను, చొప్పుడదు = కుదురుపడదు.

తా. అయ్యా విదురుడా ! నీవు మహాబుద్ధికాలివి. ఇప్పుడు నాకు గలిగినవిచారమును దీర్చుటకు తగినవాడవు. సంజయుండు దూఱిపోయినప్పటినుండి నాకు మిగుల దిగులు గలిగియున్నది. శరీరము నిష్ఫలలో పొరలినట్లు వేదనగలిగియున్నది. నిద్ర పట్టకున్నది. అక్కడి సంగతు లెట్టివో తెలియదు. అలాగింది సమాధానము చెప్పి నాచింత దీర్చుమా.

—౨౦. టీ. బలవంతుండు=బలముగలవాఁడు, మైనెత్తినన్= మైకివచ్చినప్పుడు, బుహీనుండు = బలములేనివాఁడును (౧), ధనమున్=లోలుపడినయంతఁడున్=ధనమునుపోగొట్టుకొనినవాఁడును (—౨), ముచ్చిలన్ పేచువాఁడును=దొంగలించుటకుసమయముఁ జూచువాఁడును (3), కామాకులచిత్తుండును = కామముచేత కలఁతపడినమనసు గలవాఁడును (౪). (ఇతరములు) ౨౫

లేక, కుండుదురు విచారపడుచుందురు.

తా. రాజా ! నిద్రపట్టలే దంటివే? లోకములో నిద్ర పట్టక విచారపడువారు నలుగురు. ఎవ రనగా బలవంతుఁడు పైకి వచ్చినప్పుడు భయపడునట్టిదుర్బలుఁ డొకఁడు. ధనముస్థాఁగొట్టు కొని విచారపడువాఁ డొకఁడు. ఎక్కడ దొంగిలించబోవుదునా యని యాలోచించువాఁ డొకఁడు. కామముచేత కడగండ్లుపడు వాఁ డొకఁడు. ఈనలుగురికి తప్ప మఱియొవ్వరికిని నిద్ర పట్ట కుండదు.

౨౨. టీ. ఇక్కొఱగాములలోపలకొ = ఈచెడుగుణ ములలోపల, ఒక్కటి, నీచిత్తవృత్తికొ=నీతలంపును, సొంచెనో = సొంచెనా? ఒరుసొమ్ము=ఇతరుల సొత్తును, ఎక్కటి=ఒక్కడవు, కుడువఁదలఁచితో=తినఁగోరినావా? నిద్ర చెడుటకుకొ, నిక్కము = నిజమైన, కతము=కారణము, ఏమి, చెప్పుమ = చెప్పుము.

తా. నిద్ర పట్టకుండుటకు కారణము మైనఁజెప్పిననాల్గు విధములలో నేదియైన నొకటిగ నుండవలయును. అందు నేడు ధర్మము నీమనసునం దున్నది? ఇరులసొమ్మును అన్యాయముగ నపహరించెద నని యెంచితివాయేమి ? (పాండవులభాగము నపహరింపఁ గోరి ఆది చిక్కదేమోయను చింతచేత నీకు నిదురరాకున్నది. అను భావము సూచింపఁబడియె.) వాస్తవముగుకారణ మేమి చెప్పుము.

౨౩. టీ. అనినకొ=భృతరాష్ట్రండు, అతనితోడకొ = అవిదురునితో, ఇట్లనుకొ, ధర్మ సుతుమాటచొప్పు = ధర్మ రాజు సంజయునితో చెప్పినమాటరితి, ఎవ్విధంబో=ఎట్టిదో, ఎఱుంగ

కునికిజేసి = తెలియకుండుటవలన, చింతిల్లితిని = విచారపడితిని,
ఈవు=నీవు, దీనికొ చెప్పి = ఈవిచారమునకు సమాధానముచెప్పి,
నాయలమట = నాదిగులును, మలుగఁజేయకొ = తీర్చుటకు,
ఓపుదు = చాలుదువు.

తా. భర్తరాజు సంజయునితో నేమి చెప్పి పంపినాడో
యని మిగుల చింతగల్గినది. దానివలన నిన్నుఁ బిలిపించితిని. నీవు
ఈచింత దీరుటకు తగు సమాధానము చెప్పఁగలవాడవు. నీవె
నాదిగులు పోనడవలయును.

౨౪. టీ. అనవుడుకొ=అని చెప్పఁగా, విదురుఁడు, అత
నికికొ = ఆధృతరాష్ట్రునకు, ఇ ట్లకుకొ, అక్కట = అయ్యో!
భర్తసుతుండు = భర్తరాజు, నీకుకొ, బాంధవుఁడు = బంధువు,
చెలికాఁడు = మిత్రుండు, తగుభటుండు = తగినట్టుకొలుచు
వాఁడు, ప్రెగ్గడయుకొ = సకలశాస్త్రార్థముల నెఱింగినవిద్వాం
సుఁడు, గురుండు = గురువువలె హితముఁ జెప్పనట్టివాఁడు,
కాఁడె = కాఁడా? నృపవరేణ్య = రాజా, ప్రకటితసత్యుండు=
తన సత్యమును వెల్లడించినవాఁడు, కాంక్షమూర్తి = కామక్ర
ధాదిరజస్తమోగుణములు లేక శుద్ధసత్త్వముతో వెలయు
స్వభావముగలవాఁడు, సద్వినయ... విశ్రుతుండు—సత్ =
యోగ్యములయిన, వినయ = అడఁకువచేతను, వివేక = తెలివి
చేతను, శీలములకొ = సదాచారముచేతను, విశ్రుతుండు=ప్రసిద్ధి
కెక్కిన, అతఁడు=ఆట్టిసద్గుణములు గలవాఁడు, కీడు పల్కు
నే=నీకు చెడుగు గలిగిండు చూడఁబడునా?

తా. విదురుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—రాజా! ధర్మరాజు ఇంతకుముందు ఎన్నఁడైనను నీకుఁ గాని నీవారికిఁగాని కీడు కలిగించినాఁడా? నీవు పెద్దతండ్రి వని గారించుచుండె. ప్రియ హితవచనములు చెప్పుచుండె. నీవు చెప్పినపని చేయుచుండె కాస్త్రములన్నియుఁ దెలిసికొనినవాఁడై వినయము మొదలగు పద్మగుణములు గలిగి లోకమునవారి కందఱికి అనుకూలుఁడై మీ రేమిచేసినను నోర్చియుండువాఁడై తా నన్నమాట తప్పు కుండువాఁడు. ఇది నీకును నాకునునే కాదు. లోకమంతయు నెఱుంగు. ఆమహానుభావుండు నీ కిపుడు కీడు తలంచు నని యేల యనుకొంటివి?

అగ. టీ. నీవుక్ = నీవును, (ధృతరాష్ట్రుండును,) కొడుకుక్ = కుమారుఁడును (దుర్యోధనుఁడును), వారిక్ = వారిని, (పాండవులను) నెఱిలేక = ఒప్పదములేక, (మంచిచెడ్డ లాలాచింపక) *పఱిచితిరి = బాధపెట్టితిరి. అనియచాలును = అంతే చాలును, (ఇకనైనను) ఉచితమైన=వారికి వెళ్లఁదగిన, పాలు= భాగమును, పంచి= పంచిపెట్టి, ఇండు = ఇచ్చివేయుండు, పిల్లి † పట్టిన ‡ యీలువుచేసి (ఇచ్చట మాత్ర మావిశేషార్థము

*పదుధాతువునకు “బాధపెట్టు” అనునర్థము ఇప్పటి వాడుకకు దూరముగా నున్నది.

†పట్టుధాతువునకు “వ్రతముపట్టు” అనునర్థము ఇప్పటి వాడుక యందును గలదు. “అయన వ్రతం పట్టెడు” అందురుగదా.

‡ ఇచ్చట ‘ఈలువు’ అనియే తాటాకు ప్రతులలో నున్నది.

సామాన్యార్థవిషయమున 'మునుల' చర్యవంటి ప్రతము' పరముగా వాడబడెను. అప్రతముకూడ వ్యతిరేకలక్షణచే మాయాపరముగఁ బర్యవసించును.) ఉన్నక = పిల్లివట్టిన ప్రతమును జేసి యున్నంతమాత్రమున, ఏల చెల్లనేర్చును = ఆ చెల్లు చెల్లుబడి యగును? ॥

తా. ఓధృతరాష్ట్రుడా! నీవును నీకొడుకగు దుర్యోధనుఁ డును, మంచిచెడ్డలులేక వారి నింతవఱకుఁ బీడించినదియే చాలు. ఇంకను మాయలు చేసి నీడింపనేల? వారికి వెళ్లఁదగిన భాగమును కాని యిది యర్థము గాక కాబోలు పూర్వము ద్రుణముల యందంతట 'ఈరువు' అనుపాతమును చెచ్చిపెట్టిరి. ఈరువు = ఎఱచి ('మాంసము') అని శబ్దరత్నాకరమునా నున్నది: పిల్లి పొంచికాచియున్నపుడు మాంసము చేసికొన్నయెడల (మాంసముచేసికొనుట = మాంసమువండుకొనుట) నదియెట్లు సురక్షితమగును? పొంచియున్నపిల్లి యెట్లును నెత్తుకొనిపోవును. అట్లే "ధర్మరాజు పిల్లివలెనే కాచియుండఁగా నీకెట్లురాజ్యముదక్కును" అని యర్థము చేయవలసియందును. కాబట్టి విదురుఁ డెట్లు ధర్మరాజును నీచోపమానమున నిరాదరింపఁడని చెప్పవలసి యున్నది. కావున, ఈరువు, అనుపాతమే యుక్తము. ఈరువు అనుదానికి "పాతిప్రత్యము" అనునర్థమే శబ్దరత్నాకరమునఁ గలదు.

వారి కిచ్చివేయఁడు. క్రిందటికి *రుద్రాక్షలపిల్లి* పట్టినవ్రత మువంటిమాయ చేయఁబూనిన నెట్లు చెల్లుఁబడెయగును?

* ఒక ముసలిపిల్లి యొకధాన్యపుఁగొట్టులోని యెలు కలనన్నిటిని బట్టి తినఁగోరి రుద్రాక్షలు వేసికొని సవ్యాసివేష మునుబూని యీక్రింది మాయను బ్రస్తుని. “నేను ఋషి చ ర్యతోఁ గాలముఁ గడపెదను. ఈపయి నెలుకలను దినరు” అని యిట్లు మహాతపశ్శాలివలె నుండఁగా నెలుకలు క్రమక్రమముగా దరికివచ్చుచుఁబోవుచుఁ దుదకుదానిమోఁచి నెక్కిగంతులాడుచు దానికి ఫలాదులనుదెచ్చి సపర్యలు చేయుచుండెడివి. అట్లు బాగుగాఁ జనవు కుదురనిచ్చి యాపిల్లి యాయెలుకలను జూచిఁ “మిత్రులారా! మీ కొక ప్రత్యుపకారిమును జేసెదను. ఒకచో నెప్పుడును దఱుగని ధాన్యముగల యొక కొట్టుగలదు. దానిలో మిమ్ముల నందఱును బ్రవేశపెట్టెదను. కాని యందఱు నొక్క మాటు వచ్చినచో గడబిడియగును. కాఁబట్టి యొక్కొకరినె తీసికొనిపోయెదను రండు” అని చెప్పి యొక్కొకదానినె కొని పోయి యభేష్టముగా భక్షించెను అని యొకకథ గలదు. అద్దా నిని మనసుబోఁబెట్టుకొని విదురుఁడు ప్రైతిగ నుద్ఘటించె నని చెప్పుదురు. ధృతరాష్ట్రుఁ డారుద్రాక్షలపిల్లివలెనె మంచిమాట లాడి పాండవులను ‘కట్లదుడిచి’ శాంతులను జేసి రమ్మని సంజ యుని బంపెను. కాఁబట్టి యట్లుద్ఘాటించుట యుక్తమే నీవు వారిని మంచిమాటలాడి మోసపుచ్చి వారివంతు ఎగవేయఁ జూచితివి గాని యది జరుగనేరదు అని విదురుఁడు చివాట్లు పెట్టెను.

౨౬. టీ. మీరు=ధృతరాష్ట్రదుర్యోధనులు, రాజ్యభారంబు= జనలను పాలించుటయందలి ముఖ్యసాహాయ్యము, తుది. ముట్టనేరదు = తొలుత మంచిగ నుండినను తుదను వీరి సాహాయ్యము కీడును గలుగఁజేయును.

తా. ధృతరాష్ట్రుఁడా, నీవును, నీకొడుకు దుర్యోధనుఁడును, శకుని కర్ణదుశ్శాసనులు యోగ్యులని సమర్థులని వారివలన మీరాజ్యము చక్కఁబడు నని తలంచుకొనుచున్నారు; కాని తుదకు వారివలన మీరును మీరాజ్యమునకును కీడుమూడునే కాని మీరు అనుకొనునట్లు మేలుకలుగదు. కావున వారిని నమ్మి పాండవులఁ దిరస్కరించుట తగవు కాదు.

౨౭. టీ. తముఁ బాఁరెఱుఁగుట = తమబలముల యోగ్యతా యోగ్యతలు తమ మనసులో తాము ఆలోచించి తెలిసికొనుట, పేగపడమి=యుక్తాయుక్తములు ఆలోచించి పరులను తిరస్కరింపఁకుండుట, (తొందరలేమి) తాలిమి = కామక్రోధాదులను మనంబునఁబొరసేయకుండుట, విడుపుగలుగుట = మిక్కిలి మూర్ఖపునట్లు పట్టియుండక దేశకాలాదులను గనిపెట్టి అయుక్తములవిడుచుట.

౨౮. టీ. తగవు = న్యాయము, నైరించి = ఓర్చి.

౨౯. టీ. కార్యంబుచందము = కార్యముయొక్క విధమును, ఎల్లఁదేవు, తెఱఁగుఁడపాయము, హితభాషణములకొక హితములయినమాటలచేత, డిందుపఱువు=పోఁగొట్టుము.

౩౦. టీ. ప్రజాగరము = నిదురపట్టుకుండుట, ఉల్లం
బునక్ = మనసునందు, పెల్లిగొల్పుము = నిండునట్లు చేయుము.

౩౧. టీ. ఒడఁబాటు = ఇష్టము, అలంకక = అనూయపడక,
మనుట = జేపించుట.

౩౨. టీ. ఉబ్బు = మదము, అసోవక = తృప్తి నొందక,
ఉనికి = ఉండుట, దురభిమానము = నేను కులశీలవిద్యాధనముల
యందు హెచ్చుచాడ నను తలంపు.

౩౩. టీ. ఏలినవానినిక్ = రక్షించినవానిని, ద్రైవముక్ =
చేవతను, అలనిక్ = ధార్యను, సముచితారాధనసంశీలతక్ =
తెన్నగాఁ బూజించునవ్వభావముతో, ప్రీతులక్ = సంతోషించిన
చారినిఁగా, చేయనిపాలసుండు = చేయనట్టి నీచుండు, అఫల
ములు = అపూజ్యులగు సమర్పింపవలసిన యర్థములను, అస
పడుక్ = అపేక్షించును.

౩౪. టీ. నెమ్మిగలవారిక్ = ప్రీతిగలవారిని, ఒల్లగు = ఇష్ట
పడరు, ఒల్లనివారిక్ = తమయందు ప్రీతిలేని వారిని. నెనుకఁ
దగులుదురు = అనుసరింతురు. అధికత్వమైఁగి యెఱిఁగి = అధి
కులను భావముననే కనుఁగొని, తోడగుదురు = ఆశ్రయింతురు.
ఇమ్మెఱుంగని యట్టివారు = ఉపాయ మెఱుంగని వారు.

తా. నీతిమార్గ మెఱుంగనివారు లోకములో నెవ్వఁడై
నను గొప్పగ నున్నవాఁ డను కారణముచేతనే ఆశ్రయింతురు.
కాని అతఁడు తమ కనుకూలుఁడా ప్రతికూలుఁడా యని
యోచింపరు.

31. టీ. పానరించుచు = కలుగఁజేయును.

తా. సజ్జనులకు ధనాదులు వినయాదిగుణములను గలిగించును. దుర్జనులకు మదమును గలిగించును.

32. టీ. ఉజ్జ్వలశరము = మండుచుండు బాణము, నొంచుకొ = నొప్పిగలిగించును. నీలిస్ఫురణము = నీలిప్రకాశము.

తా. సమర్థుఁడయిన నిలుకానిబాణము తగిలినను తగులును, లేక తప్పును. సూక్ష్మబుద్ధితోఁజేసిన యాలోచన, శత్రురాజును అతనిరాజ్యమును తప్పుక చేయుచును. కావున యుద్ధము చేత సాధించుటకన్నను, బుద్ధితో సాధించుట బెస్స.

32. టీ. ఒకటికొ = బుద్ధిని, రెంటికొ = ధర్మాధర్మములను, మూటికొ = శత్రుమిత్రోదాసీనులను, నాల్గింటకొ = సామదాన భేదదండముల చేత, ఏనింటిని = చంచేంద్రియములను, అఱింటిని = సంధివిగ్రహ యీ నానన దైర్వధీభావసమాశ్రయంబు లనియెడు షడ్గుణంబులను. (సంధిచేయుట, నిరోధించుట, దండువెడలుట ఉపేక్షించియుండుట, భేదముచేయుట, ముట్టడివేయుట, ఇవి రాజనీతియందు షడ్గుణములు) ఏడు = ప్రైనిచెప్పఁబోవు సప్తవ్యసనములు.

తా. తనబుద్ధితో ధర్మాధర్మములను చక్కగా నిశ్చయింపవలయును. అంత తనకు శత్రువులను ఉదాసీనులను సామదాన భేదదండము లనియెడు ఉపాయంబులతో దేనిచేసెనను వశసఱచు కొనవలయును. జితేంద్రియుఁడై యుండవలయును. రాజనీతిషడ్గుణములను ఎఱిగి దేశకాలాదులకుఁడగినట్లు అగుచు.

ములను బ్రయోగింపవలయును. సప్తవ్యసనములలో దేనియందును బ్రవేశింపరాదు.

3౨. తా. మధురపదార్థములు ఇతరుల కీయక తాను మాత్రము భుజింపరాదు. ఇతరులు నిద్రపోవునపుడు తాను మేల్కొని కూర్చుండ రాదు. ఒంటరిగాఁ గార్యాలోచనము చేయ రాదు. ఒంటరిగా మార్గము నడువ రాదు.

3౩. టీ. నడవడి యను మున్నీటికొ = తననడవడియను సముద్రమును, కడవంబెట్టంగొ = దాఁటించుటకుఁ దగిన, పీడకరణికో తగి = పీడవలె నుండి, సత్యము తాకొ = అసత్యము, ఒడఁగూడును అనినకొ = అనుకూలించునని చెప్పఁగా, (దానిని), కడచినకొ = విడిచినయెడల, ఇంకకొ, ఒండుగుణము = మఱియొక గుణము, కలదే = కలదా, అరయకొ = విచారింపఁగా.

తా. లోకములో నెవ్వఁడైనను తన జీవితమంతయు ధర్మము దప్పక జరుపుకొనవలయు ననిన సత్యమును మాత్రము కొంచెమైనను తప్పకుండవలయును. అది తప్పెనేని జీవితమంతయు వ్యర్థమగును.

౪౦. టీ. త్షమియించువారికొ = పీర్పుగలవారిని, కని = చూచి, చాలమివెట్టుదురు = అశక్తిని ఆలోపితురు, అనూన త్షమయ = తక్కువగాని యోగ్యే, కడునైఱయుతోడవు = మిక్కిలి ప్రకాశించుభూషణము.

తా. అలంకారములలో నెల్ల యోర్పునకు మించిన అలంకారము మఱియొకటి లేదు. ఉత్తము లగువారు దానిని తప్పక ధరియింతురు.

౪౧. టీ. పరుసములు=కఠినవచనములు, దురితంబులు = పాపములు, పిరయసములు=కలిగించుకార్యములు, తోఱుగుట కతనక్ = తప్పటవలన.

తా. పరుషవచనములు పలుకకుండుటవలనను, పాప కార్యములు చేయకుండుటవలనను, పురుషుఁ డుత్తముఁ డని ఖ్యాతిఁ జెందును.

౪౨. టీ. వై రు = పీర్పు, పేదవడియును = దారి ద్రవ్యము పొందినను, అభిశిక్ = యోచననకు.

తా. ఇతరుల యింపకారమునకు మాటుసేత చేయఁగల వాఁడైనను పీర్చి యూరగుండువాఁడును, పేదవాఁడైనను తన శక్తికిఁ దగినట్లు యోచనన నిచ్చువాఁడును బుణ్యపురుషులనఁ బడుదురు.

౪౩. టీ. పాడివప్పకుండక్ = న్యాయముతప్పక, పడ యుసామ్మలకుక్ = సంపాదించినయర్థములకు, అపాత్రముల కుక్ = తగనివారికి, పిట్టకునికిక్ = ఇయ్యకుండుటయొ, నెట్టనక్ = తప్పక.

తా. న్యాయముతో సంపాదించిన ధనమును యోగ్యుల కియ్యకపోయినను, అయోగ్యుల నిచ్చినను రెండువిధముల దోషములు తప్పకపెచ్చును.

౪౪. టీ. పలఁది = స్త్రీలయందు అత్యాసక్తి, జూదంబు పానంబు=మద్యపానమును పేరటయు, పలుకు ప్రల్లదంబు=ప్రయోజనములేనిమాట, దండంబు పరుసదనము = తీక్షణముగా దండిం

చుట, సొమ్ము = ధనమును, నిష్ప్రయోజనముగ, వస్తుసేత =
చేత చుట.

౪౧. టీ. పథము = న్యాయమార్గమును.

తా. వానివానికులమునకును, ధనమునకును, అధికారమునకును, దేశకాలములకును తగినట్టివేషమును ధరించుటయు, తన్నుతాను పొగడుకొనకుండుటయు, ఇతరులెంతనొప్పించినను వానికి గీడుగల్గనట్లు తిట్టకుండుటయు, ఒకరి కిచ్చినదానిని గూర్చి వగవకుండుటయు, తన కెన్నికష్టములు వచ్చినను న్యాయము తప్పకుండుటయు ఇవి నడవడిక కలంకారములు.

౪౨. టీ. చెలిమి = స్నేహము, సంభాషణము = ఒండొరుల సుఖదుఃఖములఁ దెల్పుకొనుట, వివాదంబు = కలహము, త్రోపుఁబాడియు = పరాభవము, కొఱిగాదు = తగదు.

తా. స్నేహాది కార్యములు కులగుణాదులచేత సమానులగువారితోఁ దగుఁగాని, తమకంటె హినులతోడఁగాని, అధికులతోడఁగాని తగవు.

౪౩. టీ. పంచి = భాగించి, కుడువక = అనుభవింపఁజేయుటకు, పనులయెడక = కార్యములపట్ల.

తా. తనకున్నయర్థమును తనవారితోఁగూడి యనుభవింపవలయును. కార్యము వచ్చినప్పుడు కష్టముల కొర్చి సుఖముల్ప మయినను సంతసింపవలయును. తనకుఁగల యర్థమును శత్రు వడిగినను ఇయ్యవలయును.

౪౮. టీ. ఉబ్బడు = గర్వింపడు, ఒకించుకయ్యను =
కొంచెమేనియు, తనదెనక = తనవలన, తోచునీయక = కలుగ
నీయక, ఉడుపుచుకొ = పోగొట్టుచు.

తా. సజ్జనుఁ డగువాఁడు తనను జనులు కొనియాడు
మండినను, ఇంకను మంచిగుణములను సంపాదించుచుండును.
దోషములు తనయందుఁ గలుగకుండ నివారించుకొనుచుండును.

౪౯. టీ. చందంబులు = నడవడికలు, ప్రసంగంబు
గాక = ప్రస్తావమును బట్టి, ప్రశంసించి = పొగడి, మాని
సులఁజేసి = పెద్దవారినిఁగాఁ జేసి, ఉపేక్షించి = చారికత్వము
లను, తీర్పగలవాఁడైనను, తీర్పకుండి, వెలినుండకొ =
రాజ్యము తొలఁగి యుండఁగా, తేటి చూడరాదు = ఎదిరించి
చూడ శక్యముండు.

౫౦. టీ. కర్తవ్యము = చేయవలసినపని, విచిత్రంబు =
తెలిసినది, చిత్తతాపోపశమము = మనస్సునందలి యారాటమును
దీర్చునది.

తా. నీకు యుద్ధిష్ఠిరుని యుద్దేశ్యము తెలియును కదా!
నాకును హితమును చేప్పవాడవు కదా! నామనస్సు శాంతి
నొందునట్లుగాఁ దగినట్టిమాటలను చెప్పము.

౫౧. టీ. ఇష్టైయికొ = ఈవిధముగా, ఒత్తియడిగినకొ =
గట్టిగా నడిగినపుడు, చెప్పంజనుకొ = చెప్పవలయును, ఉన్న
రూపు = వాస్తవమయినవిధము, చెప్పెదకొ, అవధానంబు
తోడకొ = ఎచ్చరికతో.

౧౨. టీ. ఎక్కటి=చిక్కడవు, మీను = మత్స్యము, లాలతక్ = ఆశతో, గ్రక్కునక్=శీఘ్రముగా, అమిషంబు = మాంసము, ఉక్కిచ్చుడు=కపటముగలవాడు, ఉల్లము=మనస్సు.

తా. రాజ్యము దొరకిన దని తమ్మునిభాగ మీయక నీ వొక్కడవే యనుభవింపఁ దలఁచుకొంటివి గాని అది నీకు బక్కదు సుమా. చేప గాలమున నున్నమాంసమున కాశపడి చచ్చినట్లు సీకొడుకు దుర్యోధనుఁడు పాండవులభాగ మీయఁ డేని తుదకు నాశము నొందఁగలవాఁడగును.

౧౩. టీ. నిరుత్తరుండై = ఉత్తరము చెప్పనివాడై, మ్రాన్పడి = వెరపుచేత నిశ్చేష్టుడై, తలఁపుల్ = ఆలోచనలు, పెనక్ శొనక్ = అతిశయింపఁగా, నిద్రాహానిక్ = నిద్ర పట్టకుండుటచేత, తనువు = దేహము, అలయఁగక్ = శ్రమపడఁగా.

౧౪. టీ. నీదుపలుకులక్ = నీమాటలచేత, డెందము తాపంబు = మనస్సునందలి తాపము, కొంత డిందుపడియెక్ = కొంత తగ్గెను. నయానయంబులు = న్యాయాన్యాయములు.

౧౫. టీ. తనియక్ = తీరునట్లు, పండకయుండక్ = పండక యుండునపుడు, మును = ముందుగా, చవిచేటు = రుచిలేకుండుట, విత్తుచేటు = విత్తనములు చెడుట, వక్ష్వమైనక్ = పండినయెడల, ఇంచుచెడదు = కొంచెమైనను రుచి చెడదు, గింజంబు = గింజ.

తా. పండినకాయ కోసిన రుచి లెస్సగ నుండును. గింజఁ చెడదు. పచ్చికాయఁగోసిన రెండును చెడును.

౧౭. టీ. మాలకరి=పుష్పమాలికలు గట్టువాడు, లేటి=
తుమ్మెద, ఎదురుగండకుండ = ఇరుదులు నొవ్వకుండ.

తా. పుష్పలనప్పువాడు పూలచెట్లను పోషించునట్లు
తుమ్మెదలు పువ్వులలోనిమకరంమును గ్రహించునట్లు ఇతరులకు
బాధలేకుండ జీవించువాడు డుత్తముఁ దగును.

౧౮. టీ. విద్యాపరిపాలిన్ = విద్యయందలిసామర్థ్యము
నకు, తెవులు = రోగము.

తా. ఇతరులను నాచి వారిభనాదులకు నోర్వజాలని
వాడు వృధాగా చికిత్స చేయలేమిచ్చునే కాని యితరులకు
హని లేదు.

౧౯. టీ. ఎరికిన్ = ఇతరులకు, పెద్దు=అనేకములు,
ఊరపని = ఊరపండుట.

తా. తాను నోరజూచి చిలంచెసేని ఇతరులకు హితము
గను ప్రియముగను బాధపలయును. లేదా యూరకుండవల
యునుగాని అదోగ్యములు పలుకరాదు.

౨౦. టీ. చెలిమి=స్నేహము, పగ=వైరము, కలవక =
మనస్తాపము. పాపగతి = పాపహేతువు, పెంపు = సుఖవృద్ధి,
తులువతనము=దుష్టత్వము, పలుకుబడిన్ = మాటబాదుటచేతనే,
పొసంగన్ = తగినట్లు.

తా. మంచిగిత్తి వచ్చినను, గౌరవమువచ్చినను, సుఖము
వచ్చినను, పుర్యాము వచ్చినను, అపగిత్తి అగౌరవము కష్టము

పాపము ఏదీవచ్చినను మాటలాడుటచేతనే వచ్చుచున్నది.
కావున శాస్త్రతతో తగినట్లు నేర్పుగా మాటలాడవలయును.

౬౦. టీ. చెడిదముగ్గ = బలవంతముగ, కత్తిగొడ్డట =
తీక్షణమయిన గొడ్డటచేత, పొడువ = పొడువగా, తెగిన
మాన = విరిగినచెట్టునందు, చిగురు పొడము = చిగురు
పుట్టును, పలుకుట = మాటలాడేత, చెడఁదునిసినకార్యము =
చెడిపోయినపని, పడవ = తరువాత, ఎట్టు = వివిధముగ
నైనను, నిగుడనేరదు = చక్కఁబడదు.

తా. తీక్షణమైనగొడ్డట నరికినను చెట్టు చిగురించును. కాని
మాటలవిరోధముచేత చెడినకార్యము మఱల చక్కఁబడదు.

౬౧. టీ. తనువున = దేహమునందు, విరిగినయలుగుల =
గుచ్చుకొని విడిగిన బాణాగ్రములను, అనువున = ఉపా
యముతో, పుచ్చగవచ్చు = తొలగింపవచ్చును, అతనిస్థిర
త = మిక్కిలికఠినముగా, మనమున = మనస్సునందు, నాటి
నమాటలు = నాటుకొన్నవిరోధవచనములు, వెడలునె = పోవునా?

తా. దేహమునందు గుచ్చుకొనినశల్యములను వెడలించి
దుఃఖమును దీర్చు నగుఁగాని విరోధవచనములతో నొచ్చిన
మనస్సునకు సుఖము గలిగింప నసాధ్యమగును.

౬౩. టీ. అక్కట = అయ్యో, ధర్మనందనునియోగ్యము
నందు = ధర్మ రాజునోటియందు, ఒక నాఁడు = ఒకదినమునందై
నను, కీడుపల్కు = కీడునుగోరుమాట, ఒక్కఁడును = ఒక్కటి
యైనను, నికృష్టవాక్యముల్ = నీచవాక్కులు, ప్రేలుచు = పడ

టచును, స్రుక్కక = అసహ్యపడక, అనుగూహమె = సమనా?

తా. ధర్మరాజు ఎన్నడును మిట్ట మూషించినవాఁడు కాదు. నీకొడుకులు వారిని నిష్కారణముగ అనేకవిధముల దూషించుచుండినను నీవు వినచు: ఓర్పియందుట నీకు న్యాయము కాదు. "

౬౪. టీ. పోటుకొలఁదైన కొకప్పుడును అనుభవించున సినకాలము వచ్చినప్పుడు, చెడ్డనూటలు = చెడుపట్టులు, నెటిగాని తెరువుపట్టుకర్ణములు = న్యాయముగాని మార్గమునఁ ద్రోయుకార్యములు, అనినీతులు = అన్యాయములు.

తా. కాలము అనుగూహము రాని యప్పుడు ఇతరులు నెప్పునట్టి హితవచనములు మంచివిగా తోచవు. అధిగతవచనములు, చెడుపట్టులు మంచివిగా దోచుచుండును.

౬౫. టీ. గోవుఁడు = క్రింది గొప్పవాఁడు, వెలియై = (సంపదను) పొందనివాఁడై, నైరతి = పిల్ల, నని పోవడు = తృప్తి గలగలేదు.

౬౬. టీ. పరిలపుణ్యకర్తచయము = సమస్తములైన పుణ్యములయొక్క సముత్తము, పాడి = న్యాయము, శ్రుతులు = వేదములు, పాడిగలిమి = న్యాయము విధియందుట, నుతిచెక = ప్రోక్షము చేసెను.

తా. సమస్తపుణ్యకర్తలలో న్యాయము తప్పనిందుట యెక్కువ పుణ్యము అని వేదములందుగఁ చెప్పబడియున్నది.

౬౭. టీ. పొగడిత = కీర్తి.

తా. న్యాయముచిప్పనివానికీ కీర్తిగల్గును. కీర్తియొక కాలము నిలిచియుండునో అంతదకుక వాడు స్వర్గలోకమున నుండగల్గును.

౬౮. టీ. చిహ్నుగానొడ్డి = పండుముగాఁ బెట్టి, చన్నిచంఘ సఱచి = ఇట్లు చేయవలయు నని విర్వాడుచేసినాని, లాఠి = ఇతరుఁడు, తెఱంగు=సంధి .

౬౯. టీ. కర్ణములు=చేయఁబడినవి, విప్రులకొ = అభ్యాసముతో, ఇంపు = ఇష్టములు, ధర్మవ్యాపారములు=పుణ్యకార్యములు, పరిణతికొ అభ్యాసమును.

తా. పాపములు గాని పుణ్యములు గాని ఆనవరతము చేయుచుండువాని మనస్సునను అనియే పట్టువడును. కావున పాపములను విడిచి పుణ్యకార్యములనే అభ్యాసముతో చేయు చుండవలయును.

౭౦. తా. అర్చ్యులలేనిది సభకాదు. ఉత్తమధర్మము బలుకనివారు ఆర్చ్యులు కారు. సత్యములేనిది ధర్మము కాదు. నెవముతోఁగూడిరది సత్యము కాదు. కావునఁ గ్రహములేని సత్యమే సర్వధర్మములలో నుత్తమధర్మము.

౭౧. టీ. నీతిపథంబునకొ=నీతిమార్గమందు, కార్యసంజాతములు=పరాక్రమముచేత సంపాదించఁబడునవి, ఆస్థితములు=సీచములు, కనిష్ఠములు = అధమములు, నీతికౌహూహ్యులు = నీతిని దక్కినవారు, నీతిమార్గమునజీవించుట యుత్తమము, పరాక్రమము చేత జీవించుట మధ్యమము, సేవచేసిజీవించుట అధమము, కావున నీతిమార్గములు దక్కినయెడ ఉత్తములు నిండింతురు.

22. టీ. కయ్యమునక = యుద్ధమునకీ, కాలుత్రవృత్తు
కురు=ప్రేరేపించుచు, సూతపుత్రుఁ డాదియగు=శర్మిష్ఠుఁడు యువ
లయిన, తగియమంతులు = నీకొడుకులను ఆలోచనచేయు
వారు, అంతకుముంద బిరుదులు = నీకొడుకులకన్న ఎక్కువకల
మామునకు కౌలుద్రవ్యటణి* ఘోరులు, నీతిఅనువు = నీతిమార్గ
మునందు, పొరపు=ప్రవేశించువు.

23. టీ. శిష్యముల్లరి=పరాక్రమమునీ ప్రధానముగ
సంచరు. అఖిలతనీప్రకారకార్యము=తక్కువగాని నీతితోఁ
గూడిన కార్యమునీ, ముచ్చెచ్చయించుదురు = ముచ్చెచ్చయించు
దురు. ఎదురు=శత్రువులు, ఏదినక = ప్రేరియించుటల, టిటికొ =
కడపట, ఆర్పంగరాదు=వారిని నిలుపుట సాధ్యముకాదు.

తా. పొండవులు పరాక్రమమే ప్రధానముగ నుచుబాగు
కారు; నీతిమార్గమునఁబోవువారు. ఇతరులు శత్రుప్రేరియించు
విధితోక పరాక్రమింతురు. అప్పుడు వారిపరాక్రమమునకు
ఇతరులు తోళఁజాలరు.

24. టీ. సముచితము = తగినట్టిది, సజ్జనసంకల్పార్థ
మునకొ = మంచివారు ముచ్చెచ్చనట్టివిధముగా, అదులమతికొ =
కపటములేని బుద్ధితో.

తా. పొండవులు నిన్ను తమతగ్గడినిదలె గొరవించు
చుండఁగా నీవు వారిని నీపుత్రులతో సమానముగఁ బొండవలదా?

25. టీ. వారని యలబడి=తీరనికష్టమును, ఏడుగడ
రక్షకుఁడు.

తా. పరులకై అనవరతము కష్టమునందుచు నిష్కారణముగ నుపకారము నేయునువానియులే రక్షకులు.

౭౭. టీ. ఒకరుని చేతి ప్రాపును = ఇతరుని చేతిరక్షణమును, తదున్నతిప్రాపును = వానియొక్క స్వర్ణముయొక్క ఆశ్రయమును, కాంచి = పొంది, ఎల్లవెంటకు = సకలవస్తువులకు, కోరితలేక = తక్కువగాక, అట్టిదాతకు = అట్లు రక్షకుడై ఆశ్రయమైన దాతకు, తుదకు = అంతకుముందు, కీడుచేసిన కృతఘ్నిని అకారము చేసిన (ఉపకారమును తలంపని) పాపుని, కనుపింపకు = తినుటకు, ఒడంబడునె = ఇష్టపడునా?

తా. ఒకరిరక్షణముగోరి వారిచెంత జేగి తగునట్లుసంపదలను పొంది తుదకు అట్టిచ్చువారిని కీడుచేసిన పాపాత్ముడగు చచ్చినయెడల వాని శరీరమును తినుటకు మక్కులుసహితము ఇష్టపడవు.

౭౮. టీ. కృతము = ఉపకారము, లేజోలాభంబులు = మరొకమము సంపాదించుటలు.

౭౯. టీ. చేటు = చావు, దూతొందుట = నిందపడుట, ఈరి = ఇచ్చుట, ఎడపడి = క్రమముగా,

తా. లోకములో నెల్లవారికిని, బ్రతుకుటయు, చచ్చుటయు, స్తుతింపబడుటయు, నిందింపబడుటయు, మొనలగునవి యెడపడి వచ్చుచుండును. వానికై చింతింప బనిలేదు.

౮౦. టీ. మగవకు = చింతించినయెడ, తరుగు = తగ్గును, రూపము = రూపముపోవును, తెగుట = రోగము,

తూర్ణ = మిక్కిలి, సలంగిన = కృశించినందుడ, మగతుర
మ = శత్రువులను.

తా. మిగుల చింతించుచున్నందుడల బలము తగ్గును.
నూనము పోవును. మిట్టి తప్పును. రోగము వచ్చును. దేహము
కృశించును. శత్రువులు చూచి సంతోషించును.

రా. ౨. టీ. రిత్తయోగచారముల = వ్యర్థమైన పాపపు
మాటలచేత, ఉడించుట = మనోవృద్ధి కలుగించితిని, మిత్తి =
మృత్యువు, పోర = యుద్ధమందు, పగలు = చింతించుటలు,
మిగులకయినన్నే = పిప్పిపోవునా?

తా. నేను తప్పుచేసిన భర్తరాజునను కష్టము కలుగించి
తిని. దురాత్ములైన నాపుత్రులకు యుద్ధమున మృత్యువు తప్పక
కలుగును. నాకు దుఃఖమొకటిగదా మిగులునది.

రా. 3. టీ. నెవ్వగులు = మనోవృద్ధి.

రా. ౪. టీ. నియతశపమును = తప్పక చేయు తపస్సును,
ఇంద్రియనిగ్రహము = ఇంద్రియములను నియంతుటయు,
భూరివిద్యయు = అధికమైన విద్యయు, శాంతి = మనోవేదన
లేకుండుటను.

తా. నియమముగలతపస్సు, ఇంద్రియజయము, అధిక
విద్య ఇవి మనోవేదన లేకుండుటకు కారణములే కాని, కీచి
కన్నిటికంటె ఎక్కువైన లాభము లాభము లేకుండుట.

రా. ౫. టీ. పోగితము = కలహము, గోచ్రాతము = నాశ
మును = గోసమూహములన్నిక్క సంచారము, విప్రవర్తము =
బ్రాహ్మణసమూహము, కాలించుట = కష్టపట్టుట.

• తా. బంధువులతో విరోధము నేయరాదు. నోవులను బాధింపరాదు. బ్రాహ్మణులను మించరాదు. స్త్రీలను కష్టపెట్టరాదు. ఇట్లు చేయకుండుట శ్రేయస్కరము.

౮౭. టీ. అలమికొని=కలిసికొని, ప్రోపులు=రక్షణములు, ప్రాపులు = చేరికలు, ఎలమికలిమి = స్నేహము.

తా. బంధువులు ఒకరితో నొకరు కలిసి మెలిసి, ఒకరినొకరు సహాయపడుచు నుండినయెడల, వారిపాపము తామర కొలని వలెమిగుల వృద్ధి పొందుచుండును.

౮౮. టీ. కరి = ఏనుగులు, తురిగగుట్టములు, ఆడి = మొదలగువానియొక్క, ఘట్టనయొక్క=ఒరిపిడియు, భూరుహవి తానము = చెట్లమొత్తము, ఎల్లిదము = లఘువైనది.

తా. చెట్లమొత్తము ఒక్కటే గుంపుగాఁ జేరియొండినయెడ, వానిని, ఏనుగు మొదలగునవిగాని, వాయువుగాని వడఁద్రోయఁ జాలవు. అట్లే బంధువులు ఏకమత్యము గలిగియున్నయెడ నితరుల కసాధ్యులగుదురు.

౮౯. టీ. ప్రాపు=రక్షకము, అజయ్యలు=జయింపరానివారు, ప్రియవాదులు=ఇచ్చకము బాడువారు, అప్రియంబు = ఇష్టము గానిది, తథ్యంబు=సత్యంబు, కంటగించునట్లు = నొచ్చునట్లు, తొఱంగుట=విడుచుట, లావు=బలము, వెలిసేయుట = పొంగొట్టుట, నిస్తారకులు = ఉద్ధరించువారు, అప్రతిహతంబులు = అడ్డులేనివి.

౯౦. టీ. ధర్మోజయతి యని=ధర్మమే జయించును అని.

౯౦. టీ. భవత్ప్రసాదంబు=నీయనుగ్రహమును, అలా
లిప్పియలు = చిన్నయూళ్లు, ఈ పనకుపన = ఈశలహమవలన,
హక్ష్మాత్పాపము = వెనుకటి దుఃఖము, ప్రతీకారము = మారుసేక,
ఈయకొని = జన్మకొని.

౯౧. టీ. సమరము=యుద్ధము, చాఁజన ది=చావకుడదా,
ఆధి=మనోవృద్ధ, జరా=ముసలితనము, సమన్వితములు = కలిపినవి,
చేటు=చాఁజ.

౯౨. టీ. గజతురగాదినంపదలు = ఏనుగులు, గుల్లములు
మొదలగునంపదలు, కాంతలతోడివివారములు = స్త్రీలతో
వేడుకగా వివాహించుటలు, ప్రబగుక్ = జనమునను, అనురాగము =
ప్రీతి, పోయిలక్ = యుద్ధములందు, పేర్పుటయుక్ = అతిశయం
చియురడుటయును, విస్మరితము = ప్రకాశించుచున్న, అను
లేప=గంధము.

తా. లోకములో గజాంతమైన విశ్వరూపును పొందియొ
లోకరంజనముగ రాజ్యముచేసియు, వస్త్రాభరణాది వైభవంబులు
గలిగియు, సమ ప్రసుఖంబులు పొందియు, కాలమువచ్చినప్పుడు
పోయినవారే కాని నిచ్చినవారు లేరు.

౯౩. టీ. తావలము = తొనికివట్టు, తథ్యము = నిజము.

తా. నేడెచ్చినమాటలు నీ చెవికి చేదగును గాని, వివరాలి
లేని వినుము. లేదా విడుద్రుము. నామాట సత్యము. ఇదియే ఇహ
వరములకు ముంచిది.

౧౫. టీ. తగ్గ = చిప్పునట్లు, నీలో = మనస్సులో, పొందు = స్నేహము, ప్రెగ్గడలకు = దిబ్బాంసులకు, పెంపేర్పడగ = వృద్ధిగలుగునట్లు.

తా. నే జెప్పినమాటలు బాగుగా అలొచింపుము. భర్త రాజును విడువవద్దు. నీకొడుకులకును మఱియొక పెద్ద వారికిని జెప్పి యీ కార్యము చక్కజేయుము.

౧౬. టీ. ముదంబు = సంతోషము, నన్నుమి = నన్నకుండుట. అత్తక్క = మనస్సులో, పెనంగొనక = రూడుకొనగా, పెద్ద పడికి = చాలసేపటికి, కార్యచ్చుత్తి = కార్యముచేయవలసిన విధము, నూత్ కొనియెక్ = పట్టువడెను. అనుభవనిశ్చయమై = చెడని నిశ్చయముగలదై, వ్రాలిన దెనక్ = ఇష్టపడినట్లు వ్రాల కుండినక్ = చిప్పుకొనకుండినయెడ.

తా. అందుకు విదురుడకు మనస్సున సంతోషించియు అతనియాటయందు నవ్వుకముచాలక యిట్లునియె. ఔరా! యింత సేపటికి నీమస్సు తగినట్టి కార్యమును కనుగొనినది. ఈనిశ్చయము, దుర్యోధనుని మాటలచేత తప్పుకుండ, నెఱవేర్చుట మాకు మిక్కిలి ప్రియమైనది.

౧౭. దైవంబ = దైవమే, నేర్చుగాక = సామర్థ్యము గలదిగాని, ఇటువోవగక్ = ఇట్లుచేయుటనుండు. నేరక్ = తెలియకు, నే నేర్చుక్ = నే నెఱుగుదును, ఎక్కుడు = అధికమైనది, పొరుషము = పురుషప్రయత్నము.

తా. పురుషప్రయత్నమువలననే కార్యమగు నని తలంప

రాదు. చానికన్న మించినది ప్రైవము, ప్రవాసములు లేక పోరుషము నవిగిరాదు.

౧౦౧. టి. ధర్మము = ధర్మమార్గము, నీతిత్వము = నీతియందలి పాత్రము, పరమార్థసృష్టి = పరమార్థమునందలి ఆలోచన.

తా. విదురుఁడా! నీవు ధర్మమును, నీతిని పట్టించి జెలిపితివి. పరమార్థజ్ఞానము కలుగఁజేయునట్టి సృష్టములను చావ, జెల్పుము.

విమరసీలి శిష్యుణము

స మా ప్ర ము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామికృష్ణలు ఆంధ్ర ప్రదేశ్

‘వావిళ్ల’ ప్రెస్సున ముద్రితము. — 1948.

పద్య కావ్యములు

	ప్రతి 1-కి	రూ. అ.
అడవిమల్లెలు	...	0 8
అథ్యాత్మరామాయణము	...	2 0
అనంతసింఘందము, (ఛందోదర్పణము)	...	2 0
అనిరుద్ధచరిత్రము	...	0 10
కవితృపత్నవిచారవిమర్శనము	...	1 8
అంబరీషోపాఖ్యానము, సటీక	...	0 6
అముక్తమాల్యద, (విష్ణుచిత్తీయము)	...	6 0
అంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0 2
అంధ్రభాగవతము, పద్యకావ్యము	...	15 0
అదిపర్వము, పద్యకావ్యము, పెద్దచ్చు	...	1 8
” టీక	...	4 0
అంధ్రభారతము, పద్యకావ్యము:—		
అది సభాపర్వములు గలసంపుటము	...	4 0
అరణ్యపర్వము	...	4 0
విరాటోద్యోగపర్వములు	...	4 0
భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4 0
కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు	...	4 0
కాంతిపర్వము	...	4 0
అచుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమనాస, మాసల, మహా		
ప్రస్థానిక, స్వర్ణారోహణపర్వములు	...	4 0
అదిపంచకము, ఒకదేసంపుటము	...	11 4
యౌద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వము	...	7 8
కాం సప్తకము	...	7 8
అంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యశారాయణ		
కాస్త్రీగారిది	...	0 12

	ప్రతి 1-2 ద్వి.	...
అనందరంగ రాట్నాదము	...	1 8
అంధ్ర నామసంగ్రహము, పద్యకావ్యము	...	0 4
,, టీకతోగ్రాసుపేసరు	...	0 8
అంధ్ర నామసంగ్రహము, అంధ్ర నామశేషము, సాంబా నిఘంటువు కాల్గో	...	2 0
అంధ్ర భాషాభూషణము, విమర్శతో	...	0 6
అంధ్ర శ్రీమద్రామాయణము—జనమంచి శేషాద్రి శర్మ గారిది, 3 సంపుటములు	...	15 0
డిటూ 7 సంపుటములు	...	18 0
అంధ్ర భాషార్థము	...	1 0
ఉత్తరరామాయణము, చక్కనిరూపు	...	6 0
ఉత్తరహరివంశము	...	3 0
కవిరాజమనోరంజనము	...	1 4
కృష్ణదండకము	...	0 2
కృష్ణరాయవిజయము	...	0 3
కాశీభండము	...	3 8
కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతం)	...	0 6
డిటూ గట్టు ప్రభువుకృతము	...	0 8
గజేంద్ర మోక్షము, సటీక	...	0 10
గయోపాఖ్యానము, రామనామాస్మృతిని	...	0 12
గద్యపద్యసంగ్రహము, విద్వాన్ 21. పే. సుబ్రహ్మణ్య శర్మ గారిది	...	0 8
,, గొర్తి సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారిది	...	0 12
గరుడాచలము-యక్షగానము, పెద్దమ్మ	...	0 3
గీతమంజరి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము	...	0 4
చిత్రజాగరణము. చరిత్రాంగ గగనము	...	1 0

	ప్రతి	1-కి	రూ. అ.
చెన్నపురివిలాసము	...	0	8
చెన్నబసవపురాణము	...	1	4
ఛందోదర్శణము (ఆనంతసింహాచలము)	...	2	0
తెనుగుసమస్యలు	...	0	3
దశావతారచరిత్ర	...	3	0
దశరాపద్యములు	...	0	2
దేశింగురాజుకథ (జంగంకథ)	...	0	8
ధ్రువోపాఖ్యానము, సటీక	...	0	10
నలినాకాపాఖ్యానము, సటీక	...	0	8
నలచరిత్ర, ద్విపద, కాలిఖోబైందు	...	2	4
నిర్వచనోత్తరరామాయణము	...	1	8
నిరంకుశోపాఖ్యానము	...	0	8
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటీక	...	0	6
నీలాసుందరీపరిణయము	...	0	8
పంచతంత్రము, నారాయణగవిడి	...	1	8
డిబ్బా వేంకటనాథరాజుకవికృతము	...	1	4
డిబ్బా కాలిఖోబైందు	...	2	0
పల్నాటిపీఠచరిత్రము	...	3	0
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము	...	1	12
పారిజాతాపహరణము, చిన్ననైజు	...	1	0
,, సార్వభౌమకావ్యము	...	3	0
బ్రహ్మాత్మరథము, క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
బిల్వణీయము	...	1	0
భోగిసీదండకము	...	0	2

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

292, ఎన్.జే.రోడ్, మదరాసు.

వివేకసింధు, కొండనాచ్య ప్రబోధము	...	1	0
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము	...	2	0
వేమనపద్యములు	...	0	8
,, బ్రాహ్మదొరగారి భాగ్యభోగము	...	1	8
,, (2728) చిన్ననైట	...	3	3
,, (2728) అంధ్రతాత్పర్యమునో	...	7	8
వేమనశతకము	...	0	4
విజయవిలాసము	...	1	4
విదురనీతి, సటీక, అంధ్రభారతము	...	0	6
వైశ్యపురాణము	...	1	4
వైజయంతీవిలాసము	...	1	0
శతకంఠరామాయణము	...	1	0
శకుంతలాపరిణయము, కృష్ణకవిగ్రంథము	...	1	0
శశాంకవిజయము	...	1	8
శశిరేఖాపరిణయము, అష్టాష్టకవిగ్రంథము	...	1	0
శివలీలావిలాసము	...	0	8
శేషధర్మము, తామరపల్లి శమ్మయ్య	...	1	0
శుకసప్తతి, కదిరీపతికృతము	...	1	8
సమీరకుమారవిజయము	...	1	8
సప్తమస్కంధము, ప్రహ్లాదచరిత్ర	...	0	6
,, సటీక, చిన్ననైట	...	3	8
సంజయరాయబారము, సటీక	...	0	6
సౌరంగధరచరిత్ర	...	1	0
,, టీక దీపాల విభవయ్యగారి ద్వైతబోధ	...	4	0
సీతారామరామాయణము	...	1	0
సుదక్షిణాపరిణయము, తననాని అన్న	...	1	0

	ప్రతి 1-0 రు. అ.	
హంసవింశతి	... 1 8	
హరవిలాసము, శ్రీ నాథకవి	... 1 8	
హాశిశ్చంద్రనలాపాఖ్యానము, సటిక	... 5 0	
మానసదోధశతకము	... 0 3	
అంశునాయకశతకము	... 0 6	
మాతృశతకము	... 0 2	
రామతారకశతకము	... 0 4	
రామప్రభుశతకము	... 0 2	
దేవకీనగదనశతకము	... 0 2	
ప్రసన్నరాఘవశతకము	... 0 3	
చంద్రశేఖరశతకము	... 0 2	
సర్వేశ్వరశతకము	... 0 2	
సంపదమన్నశతకములు	... 0 2	
రుక్మిణీపతిశతకము	... 0 2	
ముకుందశతకము	... 0 2	
శివశతకము	... 0 2	
నారాయణశతకము	... 0 2	
ఉన్నవరాజగోపాలశతకము	... 0 4	
భక్తచింతామణిశతకము	... 0 2	
సీతాపతిశతకము	... 0 2	
రాజశేఖరశతకము	... 0 2	
రంగేశ శతకము	... 0 2	
రంగకాయశతకము	... 0 4	

వావిళ్ల రామస్వామికౌస్తులు అండ్ సన్స్,

292, ఎన్.జి.రోడ్, చెన్నపురి.

